

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Π.Μ.Σ. «Εγκληματολογικές και Ποινικές
Προσεγγίσεις της Διαφθοράς, του Οικονομικού και του
Οργανωμένου Εγκλήματος»

Διπλωματική Εργασία

« Εγκληματοποίηση και παράνομη διακίνηση έργων τέχνης »

Κορρέ Χρύσα

(Α.Μ. 506618)

Επιβλέπων καθηγητής: << Χρήστος Κουρούτζας>>

Τρίκαλα, Ιούνιος 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων

« Εγκληματοποίηση και παράνομη διακίνηση έργων τέχνης »

Κορρέ Χρύσα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Χρήστος Κουρούτζας

Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Στυλιανή Παπαμιχαήλ

Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Τρίκαλα, Ιούνιος 2022

Ευχαριστίες

<< Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Χρήστο Κουρούτζα για την υπομονή, την καθοδήγηση και την ανθρώπινη αντιμετώπιση καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την στήριξη και την βοήθεια που μου παρείχε, και κυρίως τον γιό μου Σωτήρη για την κατανόηση που έδειξε, αν και μόλις τριών ετών, στις ατελείωτες ώρες που στερούνταν την ενεργό παρουσία μου.>>

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης και πολιτιστικών αγαθών, υπό το πρίσμα της θετικιστικής και κριτικής εγκληματολογίας. Αρχικώς αναφερόμαστε στα όρια και στις διαδικασίες εγκληματοποίησης, υπό το πρίσμα των προαναφερθέντων εγκληματολογικών ρευμάτων, του φαινομένου της παράνομης διακίνησης έργων πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιχειρείται μία σύνδεση του θέματος με την κοινωνική κατασκευή του εγκληματία και του εγκλήματος εν γένει, καθώς επίσης και του τρόπου που αντιμετωπίζεται το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης από τους Θεσμούς Ελέγχου και το Ποινικοκατασταλτικό σύστημα. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου και στα εγκλήματα των ισχυρών, ενώ επιχειρούνται συνδέσεις των κατηγοριών αυτών με το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης.

Κατόπιν, προσεγγίζεται το Διεθνές πλαίσιο προστασίας και αντιμετώπισης του φαινομένου της παράνομης διακίνησης, μέσω διεθνών Οδηγιών και Συστάσεων, καθώς η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και η σύνδεση του με το διεθνικό και οργανωμένο έγκλημα, εγείρει έντονους προβληματισμούς παγκοσμίως. Επίσης, η νομιμοποίηση παράνομων κεφαλαίων που προκύπτουν από την αγοραπωλησία έργων πολιτιστικής κληρονομιάς, η ένταξη του εμπορίου αυτού σε μια “γκρίζα” συναλλαγματική ζώνη και η εξέλιξη του πολιτιστικού καπιταλισμού σε μια νεοφιλελεύθερης μορφής αποικιοκρατία, αποτελούν προβληματικές που επιχειρούμε να αναδείξουμε. Επίσης, επιχειρείται μια σύνδεση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης με το οργανωμένο έγκλημα και τα εγκληματικά δίκτυα.

Λέξεις -Κλειδιά

Παράνομη διακίνηση έργων τέχνης, εγκληματοποίηση, εγκλήματα των ισχυρών, νομιμοποίηση παράνομων εσόδων, πολιτιστικός καπιταλισμός

Abstract

This thesis addresses the issue of illicit trafficking on art and cultural goods, from the perspective of Positivist and Critical criminology. Initially we refer to the boundaries and procedures of criminalization, in the light of the aforementioned forensic currents, the phenomenon of the illegal trafficking of cultural heritage projects. It is attempted to link the issue to the social construction of criminal and crime in general, as well as the way the phenomenon of illegal trafficking by the control institutions and the criminal system is addressed. Particular reference is made to white collar crime and the crimes of the powerful, while linking these categories to the phenomenon of illegal trafficking of works of art.

The international framework for protecting and tackling the phenomenon of illegal trafficking through international directives and recommendations is then approached, as the development of international trade and its connection to transnational and organized crime raises strong concerns worldwide. Also, the legalization of illegal funds arising from the purchase of cultural heritage projects, the integration of this trade into a 'grey' foreign exchange zone, and the evolution of cultural capitalism into a neoliberal form of colonialism are problematic. It is also attempted to link the phenomenon of illegal trafficking with organized crime and criminal networks.

Keywords

Illicit trafficking in cultural goods, criminalization, crimes of the powerful, money laundering, cultural capitalism

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Περιεχόμενα.....	7
Συνομογραφίες & Ακρωνύμια	9
Εισαγωγή	10
Πρόλογος	11
Κεφάλαιο 1: Διαδικασίες Εγκληματοποίησης.....	13
1.1 Η Διαδικασία εγκληματοποίησης βάσει εγκληματολογικών θεωριών.....	13
1.2 Η Επιλεκτική διαδικασία εγκληματοποίησης.....	15
1.2.1 Η κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος και οι θεσμοί ελέγχου.....	15
1.2.2 Το Ποινικοκατασταλτικό Σύστημα και η κοινωνική κατασκευή του εγκληματία.....	17
1.3 Η εγκληματικότητα λευκού περιλαίμιου και τα εγκλήματα των ισχυρών	19
1.3.1 Η κοινωνική βλάβη, η ζημιολογική προσέγγιση και εγκλήματα λευκού περιλαίμιου.....	22
1.3.2 Θετικιστική και Κριτική Εγκληματολογία : τα εγκλήματα των ισχυρών	23
1.4 Διεθνείς Οργανισμοί και Ενώσεις	26
1.4.1 Το Α' και Β' Πρωτόκολλο της Διεθνούς Σύμβασης της Χάγης.....	26
1.4.2 Η Σύμβαση της UNESCO	27
1.4.3 Η Σύμβαση UNIDROIT	29
1.4.4 Η Οδηγία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 93/7/ΕΟΚ	30
1.4.5 Ο Διεθνής Οργανισμός Εγκληματολογικής Αστυνομίας (INTERPOL)	31
Κεφάλαιο 2: ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ	33
2.1 Η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.....	33
2.2 Η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και η σύνδεση του με το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα	34
2.3 Νομιμοποίηση παράνομων κεφαλαίων μέσω του εμπορίου έργων τέχνης.....	37
2.4 Η Παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και η γκρίζα αγορά	38
2.5 Ο Πολιτιστικός Καπιταλισμός και η εξέλιξη του σε μια νεοφιλελεύθερης μορφής αποικιοκρατία	40
Διπλωματική Εργασία	7

2.6 Η χρήση του συστήματος Hawala στην παράνομη διακίνηση	42
Κεφάλαιο 3 : Η ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΙΣΧΥΡΩΝ.....	43
3.1 Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης ως έγκλημα των ισχυρών	43
3.1.1 Το Χρηματοπιστωτικό σύστημα και η εγκληματικότητα των ισχυρών	45
3.2 Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης και η σύνδεση της με τη Μαφία	47
3.2.1 Το modus operandi της παράνομης διακίνησης ως εγκληματική δραστηριότητα της Μαφίας	49
3.2.2 Τα εγκληματικά δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος και το ξέπλυμα χρήματος	51
Επίλογος.....	54
Βιβλιογραφικές αναφορές	57

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τελωνείων
EUROPOL	European Police Office
FAFT	Financial Action Task Force
INTERPOL	International Criminal Police Organization
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law

Εισαγωγή

Στην πρώτη ενότητα της παρούσης εργασίας, η οποία διαρθρώνεται σε τέσσερα υπό-κεφάλαια, θίγονται οι διαδικασίες εγκληματοποίησης υπό το πρίσμα κυρίως των εγκληματολογικών θεωριών της θετικιστικής και κριτικής εγκληματολογίας, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στην κοινωνική κατασκευή του εγκληματία και του εγκλήματος ως φαινομένου, στους Θεσμούς Ελέγχου και στο ρόλο του Ποινικοκατασταλτικού συστήματος, σε ότι αφορά την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης. Κατόπιν, γίνεται αναφορά στο έγκλημα λευκού περιλαιμίου, που πρώτος εισήγαγε στην εγκληματολογική επιστήμη ο Edwin Sutherland αναδεικνύοντας το ως φαινόμενο και στην εγκληματικότητα των ισχυρών. Στο τελευταίο κεφάλαιο αναφερόμαστε στις διεθνείς συνέργειες που έλαβαν χώρα με στόχο την αντιμετώπιση του φαινομένου της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Βάσει της διάρθρωσης των υπό-κεφαλαίων της ενότητας αυτής, αναφερόμαστε στο Α' και Β' Πρωτόκολλο της Διεθνούς Σύμβασης της Χάγης του 1954, στη Σύμβαση της UNESCO του 1970, στη Σύμβαση UNIDROIT, στην [Οδηγία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 93/7/ΕΟΚ](#), καθώς επίσης και στο ρόλο που διαδραματίζει ο Διεθνής Οργανισμός Εγκληματολογίας INTERPOL στην αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η δεύτερη ενότητα διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια, όπου αναφερόμαστε στο φαινόμενο της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών εν γένει, στους προβληματισμούς που προκύπτουν από την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και τη σύνδεση του με το διεθνικό και οργανωμένο έγκλημα, τη νομιμοποίηση παράνομων κεφαλαίων που προκύπτουν από την αγοραπωλησία έργων πολιτιστικής κληρονομιάς και τη χρησιμοποίηση του συστήματος 'Hawala' ως μέσο διακίνησης παράνομων κεφαλαίων, τον χαρακτηρισμό και την ένταξη του εμπορίου έργων τέχνης σε αυτό που οι Mackenzie & Yates (2017:70) αποκαλούν « γκρίζα αγορά » και την εξέλιξη του πολιτιστικού καπιταλισμού σε μια νεοφιλελεύθερης μορφής αποικιοκρατία.

Τέλος, η τρίτη ενότητα διαρθρώνεται σε τρία επιμέρους κεφάλαια, στα οποία αναφερόμαστε στο ρόλο του χρηματοπιστωτικού συστήματος στην εγκληματικότητα των ισχυρών, το ξέπλυμα παράνομων κεφαλαίων, τη σύνδεση με το οργανωμένο έγκλημα, τη

μαφία και τα εγκληματικά δίκτυα, έχοντας ως κοινή προβληματική των κεφαλαίων την παράνομη διακίνηση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς.

Πρόλογος

Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης συγκαταλέγεται, μαζί με την παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων, το εμπόριο ναρκωτικών και την εμπορία ανθρωπίνων οργάνων, στις πιο διαδεδομένες μορφές δράσης του διεθνικού και οργανωμένου εγκλήματος. Ωστόσο, οι χώρες της ΕΕ ακολουθούν μία κοινή μεθοδολογία, που έχει καθοριστεί από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και κατατάσσει τις εγκληματικές συμπεριφορές και δραστηριότητες στο «οργανωμένο έγκλημα», όταν πληρούνται τουλάχιστον έξι από τα συνολικά έντεκα κριτήρια. Στην ελληνική έννομη τάξη τα κριτήρια αυτά συνδυάζονται με τα τέσσερα κριτήρια που απαιτεί η ελληνική νομοθεσία βάσει του Ν. 2928/2001 και του άρθρου 187 § 1 ΠΚ. Αν και η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών ξεκίνησε να απασχολεί την διεθνή κοινότητα μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, η νομιμοποίηση εσόδων, δηλαδή «το ξέπλυμα χρήματος» που αποκτάται μέσα από αυτή τη δραστηριότητα, είναι ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο που φαίνεται να τοποθετείται στα τέλη του 20ου αιώνα.

Η Σύμβαση της UNESCO του 1970, την οποία έχουν κυρώσει μέχρι σήμερα 131 κράτη, είναι επίσης ένα δυναμικό εργαλείο, που αναχαιτίζει την ασυδοσία του ανεξέλεγκτου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών, παρεμποδίζοντας την απόκτηση αντικειμένων αμφισβητούμενης ή άγνωστης προέλευσης που έχουν διακινηθεί παράνομα. Τα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας συχνά παραμένουν δυσδιάκριτα. Η διαδικασία εγκληματοποίησης, καθώς και η εφαρμογή του ποινικού νόμου, αναλόγως τις οικονομικές-πολιτικές και επιχειρηματικές εξελίξεις που διαδραματίζονται σε μια ιστορική συγκυρία, εξαρτώνται σε πολλές των περιπτώσεων από σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ εκπροσώπων της παρανομίας και της έννομης τάξης αντίστοιχα. Υφίσταται μια συμβιωτική σχέση νομιμότητας και παρανομίας, μεταξύ κυβερνητικών-ηγαιτικών εκπροσώπων και επαγγελματιών-παρανόμων, η οποία ενισχύεται όταν υπάρχει πολιτικό όφελος, ελίσσεται δε μεταξύ αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων, βρίσκοντας πάντα τρόπο να παραμείνει στο

παρασκήνιο. Ο Chambliss (2004:241) έθιξε την ύπαρξη συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα σε νόμιμη και παράνομη δραστηριότητα, καθώς επίσης και τα ρευστά όρια του νόμου, όπου παρατηρείται το ίδιο μοτίβο συμβιωτικής σχέσης μεταξύ εγκληματικών δραστηριοτήτων, επιβολής του νόμου, πολιτικών τεχνοκρατών και οικονομικών συμφερόντων. Παράγοντες οι οποίοι αλληλοεπιδρούν και συνδιαλέγονται σε όλα τα επίπεδα νομιμότητας και παρανομίας, επιλέγοντας κατά βάση την προώθηση προσωπικών συμφερόντων, χωρίς την ύπαρξη κάποιων ηθικών φραγμών. Η αλληλεξάρτηση της εγκληματικής δράσης και του ποινικού νόμου, αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του εγκλήματος, ασχέτως της ιστορικής-πολιτικής-γεωγραφικής- οικονομικής συγκυρίας που λαμβάνει χώρα.

Τα εγκλήματα των ισχυρών ή αλλιώς η εγκληματικότητα “λευκού περιλαιμίου”, έννοια που εισήχθη πρωτίστως από τον Sutherland (1944:101), είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με δράσεις του διεθνικού και οργανωμένου εγκλήματος, κυρίως λόγω του ότι εκφεύγουν του ποινικού νόμου. Τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου έχουν ταυτιστεί σε πλείστες περιπτώσεις με τα εγκλήματα των ισχυρών, τα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα, τα οικονομικά και οργανωσιακά εγκλήματα, τα εγκλήματα που προέρχονται κυρίως από πολιτικούς και επιχειρηματικούς κύκλους, των οποίων η εξουσία και η επιρροή ασκείται σε τέτοιο βαθμό που μπορεί να υπερκεράσει το <<προφανές>> της ποινικής αντιμετώπισης, καθώς και τον ίδιο τον χαρακτηρισμό μιας δράσης ως εγκληματικής. Τα εγκλήματα λευκού περιλαιμίου απομακρύνονται όλο και περισσότερο από την συμπερίληψη και αντιμετώπιση τους από το ποινικό σύστημα, χαρακτηριζόμενα ως δράσεις που δεν εμπεριέχουν προσωπικό δόλο, καθόσον αλληλεξαρτώνται από δομές οργανωσιακού και τεχνολογικού χαρακτήρα με απώτερο στόχο την οικονομική συναλλαγή. Σύμφωνα με την Βασιλαντωνοπούλου (2014:328) << [...] το έγκλημα λευκού περιλαιμίου είναι μη πραγματικό έγκλημα, ισοδύναμο του *mala prohibita* και άρα όχι του *mala in se* και γενικώς ισότιμο και συμπτωματικό, ατυχές συμβάν, απαλλαγμένο από κάθε έννοια ή εκδοχή του *mens era*.>>

Κεφάλαιο 1: Διαδικασίες Εγκληματοποίησης

1.1 Η Διαδικασία εγκληματοποίησης βάσει εγκληματολογικών θεωριών

Η διαδικασία εγκληματοποίησης μιας πράξης, καθώς και η εφαρμογή του ποινικού νόμου, σχετίζονται άμεσα με τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα σε μια ιστορική συγκυρία. Υφίστανται σχέσεις αλληλεξάρτησης ανάμεσα στην παρανομία και την έννομη τάξη, κάτι το οποίο περιπλέκει την ίδια την διαδικασία εγκληματοποίησης, εγείροντας προβληματισμούς σχετικά με το ποιος είναι ο πολιτικός ρόλος του ποινικού δικαίου και του ποινικού συστήματος.¹ Ως εγκληματική, ορίζεται οποιαδήποτε πράξη παρεκκλίνει των κανόνων του Ποινικού Νόμου, καθότι μια οποιαδήποτε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά δεν προκύπτει ως αποτέλεσμα ατομικής ή κοινωνικής παθολογίας ή πιθανώς ελλειμματικής κοινωνικοποίησης, (όπως υποστηρίζουν οι συμβατικές αντιλήψεις του θετικισμού και του κλασικισμού), αλλά αποτελεί κοινωνικό κατασκευάσμα.

Ο όρος εγκληματοποίηση εισήχθη αρχικώς από θεωρητικούς της συγκρουσιακής εγκληματολογίας, και συγκεκριμένα από τον Vold την δεκαετία του '50, επιχειρώντας να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους αποδίδεται σε κάποιον η ετικέτα του εγκληματία.² Σύμφωνα με τον Vold, η σύγκρουση αποτελεί δομικό στοιχείο της κοινωνίας καθώς, μέσα από διενέξεις που αναπτύσσονται εντός των κοινωνικών ομάδων που την συνθέτουν, οδηγούμαστε σε μια διαδικασία συναίνεσης.³ Ο Vold εντοπίζει μια ταξική διαδικασία στον τρόπο που αποδίδεται η ετικέτα του εγκληματία, καθώς λαμβάνουν χώρα σχέσεις εξουσίας και επιρροής του τρόπου νομοθέτησης και ποινικοποίησης κάποιας συμπεριφοράς, προς όφελος της καθεστηκυίας τάξης, διαιωνίζοντας την πολιτική και κοινωνική ανισότητα. Κατά τον Vold, τέσσερις περιπτώσεις σύγκρουσης εξαιρούνται από την διαδικασία απόδοσης της ιδιότητας του εγκληματία: i) εγκληματικές πράξεις που δραστηριοποιούνται στον εργασιακό τομέα, ii) περιπτώσεις εγκλημάτων όπου και ελλοχεύουν πολιτικά κίνητρα, iii) περιπτώσεις οικονομικών εγκλημάτων προερχόμενα από

¹ Λάζος, Γ. (2007), σελ. 196-197

² Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν. (2012), σελ. 244-245

³ ο.π. σελ. 245

ανταγωνιστικές στρατηγικές ενώσεων και iv) εγκληματικές δράσεις με φυλετικό/ εθνικό χαρακτήρα.⁴ Εστιάζοντας στις τρεις πρώτες περιπτώσεις σύγκρουσης, εντοπίζεται μια ‘αναπόφευκτη’ διάκριση απόδοσης εγκληματικής ιδιότητας, προκειμένου να διατηρηθεί η παγιωμένη κοινωνική ευταξία, όπου συνεχίζουν να πλήττονται τα συμφέροντα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων.

Ο Becker (2000) στο έργο του ‘Οι Περιθωριοποιημένοι’⁵, επιχειρεί να εξηγήσει τη διαδικασία κατασκευής του ποινικού νόμου και το πώς αυτός αντανakλάται στην κοινωνία. Βασική παραδοχή της προσέγγισης του Becker (2000: 167,197-202) είναι πως ο ποινικός νόμος κατασκευάζεται μεν από τους έχοντες εξουσία, στοχεύοντας στην προστασία των συμφερόντων τους, έχοντας δε υποχρεωτικό χαρακτήρα επιβολής στους μη έχοντες εξουσία. Εντοπίζεται μια ταξική διαδικασία κατασκευής του κανόνα, η οποία ενισχύει τον βαθμό υποχρεωτικότητας και επιβολής του κανόνα εν γένει, εργαλειοποιώντας τα ιδεολογικά ιδεώδη των ισχυρών. Εις επίρρωση αυτής της επιβολής, χρησιμοποιούνται οι λεγόμενοι ‘εργολάβοι ηθικής’, οι οποίοι αναλαμβάνουν να αναδείξουν την αδιαμφισβήτητη ανάγκη εφαρμογής του ποινικού νόμου, στα πλαίσια της κοινωνικής ευταξίας, εξασφαλίζοντας τα συμφέροντα των ισχυρών. Αυτή η διαφοροποιημένη επιβολή του ποινικού νόμου δημιουργεί την απόκλιση, προερχόμενη πάντα από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, καθώς οποιαδήποτε αντίδραση απέναντι στον κανόνα αποτελεί παραβατική συμπεριφορά⁶. Εξίσου σημαντική είναι και η θεώρηση του Quinney (Βιδάλη,2013:265), προερχόμενου από την αμερικανική ριζοσπαστική σχολή, ο οποίος και εστίασε στη σύνδεση του κρατικού εταιρικού εγκλήματος με τη διαδικασία νομοθέτησης και εφαρμογής του ποινικού νόμου⁷. Ανέδειξε την ταξική διαδικασία κατασκευής του κανόνα, την κοινωνική ανισότητα σε ότι αφορά το ποινικοκατασταλτικό σύστημα και τις βλάβες που προκαλούν οι έχοντες εξουσία, οι οποίες αν και σημαντικότερες εκφεύγουν του ποινικού νόμου, ενισχύοντας το πεδίο του λεγόμενου ‘σκοτεινού αριθμού’ εγκληματικότητας.

Προερχόμενος από την κριτική εγκληματολογική σκέψη, ο Chambliss (Βιδάλη,2017:134), προσέγγισε και εκείνος το κρατικό εταιρικό έγκλημα συνδέοντας το τόσο με το οργανωμένο έγκλημα, όσο και με το έγκλημα λευκού περιλαιμίου⁸. Η εγκληματική

⁴ Βιδάλη, Σ. (2013), σελ. 172-173

⁵ Becker, S.H., (2000), Οι περιθωριοποιημένοι. Μελέτες στην κοινωνιολογία της παρέκκλισης

⁶ ο.π. Βιδάλη, Σ. (2013), σελ. 167

⁷ ο.π. σελ. 265

⁸ Βιδάλη, Σ. (2017), σελ. 134

δραστηριότητα πηγάζει από τα πολιτικά και οικονομικά ιδεώδη του καπιταλιστικού συστήματος, διαπλέκεται με τον ποινικό νόμο τόσο στο στάδιο της κατασκευής όσο και στο στάδιο της επιβολής, καθότι η αποτύπωση του εγκλήματος στον κανόνα πηγάζει από πολιτική βούληση και εμπλοκή αυτής στη διατήρηση των συμφερόντων της άρχουσας τάξης. Οι εγκληματικές δραστηριότητες των ισχυρών, η λεγόμενη εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου, παραμένουν στο παρασκήνιο εκμεταλλεζόμενες “παραθυράκια” του ποινικού νόμου, διαιωνίζοντας μια κατάσταση ατιμωρησίας, εις βάρος πάντα των χαμηλών κοινωνικών τάξεων⁹. Εντοπίζεται η ύπαρξη μιας συμβιωτικής σχέσης, η οποία πηγάζει από τη διατήρηση ενός κοινού συμφέροντος την οποία και θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο. Ενδεικτικά να αναφέρουμε πως ο Chambliss (2004:241) έθιξε την ύπαρξη συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα σε νόμιμη και παράνομη δραστηριότητα, καθώς επίσης και τα ρευστά όρια του νόμου, όπου παρατηρείται το ίδιο μοτίβο συμβιωτικής σχέσης μεταξύ εγκληματικών δραστηριοτήτων, επιβολής του νόμου, πολιτικών τεχνοκρατών και οικονομικών συμφερόντων. Πάραυτα, η διαδικασία κατασκευής του κανόνα, σε ότι αφορά εγκληματικές δραστηριότητες, ακολουθεί τέσσερα στάδια : α) καινοτομία, παρουσιάζεται ως αναγκαία η νομοθέτηση του προκειμένου να διασφαλιστούν τα συμφέροντα των ισχυρών, β) αχρηστία, ο κανόνας παρουσιάζεται ως περιττός ιδιαίτερος όταν δεν συντρέχουν λόγοι επιβολής του, γ) ανησυχία, εμφανίζεται όταν η παρουσία του κανόνα επηρεάζει την αγορά, δ) αναίρεση του κανόνα. Ο Chambliss (Βιδάλη, 2012:254-255) υποδεικνύει, μέσω της προσέγγισης του, τον αμερόληπτο χαρακτήρα που επιβάλλεται να φέρουν οι νομοθέτες στην διαδικασία κατασκευής του ποινικού νόμου, χωρίς να ενδίδουν σε πιέσεις αυθαίρετων μεταβολών αυτού¹⁰.

1.2 Η Επιλεκτική διαδικασία εγκληματοποίησης

1.2.1 Η κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος και οι θεσμοί ελέγχου

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που κατατάσσονται στην λεγόμενη παραδοσιακή εγκληματολογία, έχουν διαχωρίσει τα εγκλήματα των ελίτ σε κατηγορίες, σύμφωνα με τις οποίες εμφανίζεται άμεση εμπλοκή διαφόρων οικονομικών και πολιτικών παραγόντων, στα

⁹ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014), σελ. 127

¹⁰ Βιδάλη, Σ. (2012), σελ. 254-255

πλαίσια μεταξύ τους συνεργασίας . Αξιοσημείωτο είναι δε το γεγονός πως στο ξεκίνημα της εγκληματολογικής επιστήμης, η ίδια η επιστήμη αποτελούσε παρακλάδι πολιτικών και ιδεολογικών φορέων που λειτουργούσαν εξ ονόματος του κρατικού μηχανισμού .Δεδομένου του ότι η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών έχει τις ρίζες της στην αποικιακή πολιτική, οποιασδήποτε μορφής εξαγωγή και διακίνηση υποκινούνταν από τα κράτη της Δύσης, με στόχο την εισαγωγή των αντικειμένων σε ιδιωτικές συλλογές και στην ευρύτερη δυτική αγορά έργων τέχνης.¹¹ Όλο το πλαίσιο διακίνησης-εξαγωγής λάμβανε χώρα με την στήριξη και χρηματοδότηση των δυτικών κυβερνήσεων, κάτι το οποίο απομάκρυνε την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών από την ποινικοποίηση της, και εν συνεχεία χαρακτηρισμό της ως εγκληματικής- παραβατικής πράξης.

Εν αρχή, το ερευνητικό αντικείμενο της εγκληματολογίας διαμορφωνόταν από τις ανάγκες των κυβερνήσεων και περιγράφονταν ως μια επιστήμη που εντόπιζε ερευνητικό ενδιαφέρον στη βλάβη που μπορεί να προκαλέσει ένας άνθρωπος σε έναν άλλο. Συν των χρόνων, η ερευνητική διαδικασία στόχευσε στη βελτιωτική φύση των πορισμάτων της, συγκαταλέγοντας στα ερευνητικά ενδιαφέροντα της και σύγχρονες κοινωνικές ανησυχίες, οι οποίες έρχονταν άμεσης αντιμετώπισης. Συνεπικουρώντας το έργο των πολιτικών κυβερνήσεων και των οικονομικών κέντρων, η ανάδυση των μιντιακών μέσων (19ος αιώνας) βοήθησε στην εκτόνωση οποιασδήποτε ανησυχίας, προβάλλοντας συγκεκριμένα κοινωνικά ζητήματα ως εγκληματικά. Οι Ηθικοί Πανικοί, όπως χαρακτηρίστηκαν, σχετίζονταν με την επίδραση των ΜΜΕ στην κοινωνική σύλληψη της παραβατικότητας, αναδεικνύοντας (κατά το πολιτικό δοκούν) όσες εγκληματικές δραστηριότητες τάσσονταν με τα συμφέροντα της εκάστοτε πολιτικής-κυβερνητικής εξουσίας¹². Τα πολιτικά και οικονομικά εγκλήματα συνδέονται με πολύπλοκες αιτιακές αλυσίδες, προκύπτουν από δράσεις των ιδίων ελίτ, που λόγω εξουσίας επιλέγουν τί θα ποινικοποιήσουν. Σημειωτέον δε, είθισται να χρηματοδοτείται μια ακαδημαϊκή και ερευνητική πρωτοβουλία από κυβερνητικούς φορείς, καθόσον το αντικείμενο έρευνας και τα πορίσματα της θα εξυπηρετήσουν, μέσω της δημοσιοποίησής τους, οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα. Πιθανώς έτσι να δικαιολογείται η μέχρι ενός σημείου έρευνα των ‘εγκληματικών ελίτ’, κάτι το οποίο φαίνεται πως αλλάζει τα τελευταία χρόνια.

¹¹ Mackenzie, S. ,Yates, D. και Smith,E.,(2017), σελ. 245-248)

¹² Cohen, S. (2011)

Εν αντιθέσει με τις θεωρήσεις της παραδοσιακής εγκληματολογίας, η κριτική εγκληματολογία προσεγγίζει τον ρόλο των κρατικών φορέων, τόσο κατά το στάδιο της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας, όσο και κατά την αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου εν γένει, μέσω της κινητοποίησης και εφαρμογής αντεγκληματικών πολιτικών¹³. Η επιλεκτικότητα που χαρακτηρίζει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται το εγκληματικό φαινόμενο είναι εμφανής στις αντεγκληματικές πολιτικές που υιοθετούνται κατά καιρούς, εγείροντας προβληματισμούς σχετικά με τον αμερόληπτο χαρακτήρα που οφείλει να έχει το κράτος ως ρυθμιστής κοινωνικών συγκρούσεων. Προβάλλεται μεγεθυμένη η εγκληματικότητα των χαμηλών κοινωνικών τάξεων, εν αντιθέσει με την εγκληματικότητα των εχόντων εξουσία και πολιτική-οικονομική ισχύ¹⁴.

1.2.2 Το Ποινικοκατασταλτικό Σύστημα και η κοινωνική κατασκευή του εγκληματία

Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος προκύπτει μέσα από την ενεργοποίηση δράσης ειδικών μηχανισμών ελέγχου, οι οποίοι στο σύνολο τους συγκροτούν το ποινικοκατασταλτικό σύστημα αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου εν γένει. Οι επίσημοι φορείς τυπικού ελέγχου κινητοποιούνται, μέσω γνωστοποίησης στις αρμόδιες αρχές μιας εγκληματικής δραστηριότητας, εισάγοντας τες αυτομάτως στο ποινικό σύστημα. Εν αντιθέσει με την εγκληματικότητα που καταγράφεται και διοχετεύεται στο ποινικό σύστημα, υφίστανται και εγκληματικές δράσεις οι οποίες δεν επισημαίνονται, παραμένοντας άγνωστες, αποτελώντας τον “σκοτεινό αριθμό” της εγκληματικότητας. Ο τρόπος κατά τον οποίο διαρθρώνεται και λειτουργεί το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, εξαρτάται από μία συνεχή διαδικασία φιλτραρίσματος, κατά την οποία μια συγκεκριμένη ομάδα υποτιθέμενων εγκληματιών προωθείται στους φορείς του ποινικού συστήματος, έως ότου ανακηρυχθούν επίσημα εγκληματίες και τους απονεμηθεί η κοινωνική ταυτότητα του εγκληματία¹⁵. Η εγκληματική πράξη δεν αποτελεί μια συμπεριφορά της οποίας ο χαρακτήρας προκύπτει από μια εσωτερική ιδιότητα, ούτως ώστε να υφίσταται ποινικοποίηση λόγω αυτής, αλλά ορίζεται ως εγκληματική από άτομα της άρχουσας τάξης τα οποία και έχουν την αντίστοιχη εξουσία να αποδώσουν αυτό τον χαρακτηρισμό. Θα μπορούσαμε λοιπόν να συμπεράνουμε πως τόσο το

¹³ Χουλιάρης, Α. (2019), σελ. 64

¹⁴ ο.π. σελ. 66-67

¹⁵ Δασκαλάκης, Η. (1985), σελ. 82

έγκλημα ως πράξη, όσο και ο χαρακτηρισμός κάποιου ως εγκληματία, αποτελούν φαινόμενα πολιτικής κατασκευής και κρατικής βούλησης, η οποία βούληση εκφράζεται κυρίως μέσω του Ποινικού Νόμου.

Σύμφωνα με την Βιδάλη (2014:52-57) <<[...] η επιβολή εξοντωτικών ποινών για μικροεγκλήματα, αναιτιολόγητες αποφάσεις, άθλιες συνθήκες κράτησης σε χώρους ποινικού και διοικητικού εγκλεισμού,[...] υποδηλώνουν μια «απανθρωποποίηση» των λειτουργιών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος >>.Υφίσταται μια γενικότερη αποδιάρθρωση των εγγυήσεων που παρέχουν οι φιλελεύθερης πολιτικής θεσμοί, υιοθετούνται λογικές ‘μηδενικής ανοχής’ σε ότι αφορά την αντεγκληματική πολιτική , ενώ παράλληλα αναπτύσσεται ραγδαία η παράνομη υπόγεια οικονομία και οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος, μέσα στις οποίες συγκαταλέγεται και η παράνομη διακίνηση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς. Συνεπώς, εμφανίζεται μια γενικότερη τιμωρητική τάση του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, όπου σε συνδυασμό με τα οικονομικά και ταξικά κριτήρια που τίθενται στην λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου , οδηγούμαστε σε μια αναποτελεσματικότητα διαχείρισης του εγκληματικού φαινομένου όπως διατυπώθηκε παραπάνω ,και κατ' επέκτασιν σε μια ιδιαίτερος έντονη ταξική επιλεκτικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος εν γένει.

Ιδιαίτερος σημαντική θεωρείται η συμβολή του E.Sutherland, όπου μέσω των θεωριών που διατύπωσε, παρατηρήθηκε μια σημαντική στροφή του επιστημονικού ενδιαφέροντος προς τα εγκλήματα των ισχυρών, των αστών ή των κοινωνικών ελίτ σε συγκεκριμένα ζητήματα, σε ειδικά πεδία της κοινωνίας και της αλληλεξαρτώμενης σχέσης της με την νομοθεσία.¹⁶ Οι ομάδες που εκφράζουν τα κέντρα εξουσίας, οι οικονομικές ελίτ, μέσω της πολιτικής ηγεσίας κάθε κράτους, επέβαλλαν(μέσω θεσμικών φορέων) πρακτικές και ψηφίσματα, με απώτερο στόχο την διασφάλιση και ενίσχυση των συμφερόντων τους, διαμορφώνοντας ένα ρευστό όριο ανάμεσα στη νόμιμη και στην παράνομη οικονομία. Τα εγκλήματα των ισχυρών σχετίζονται άμεσα με το οργανωμένο και το οικονομικό έγκλημα, εκμεταλλεζόμενα πολλές φορές τα κενά της νομοθεσίας, ισορροπώντας μεταξύ νόμιμων και παράνομων δραστηριοτήτων.¹⁷ Θα μπορούσαμε να πούμε πως τα εγκλήματα των ισχυρών ταυτίζονται σε πλείστες περιπτώσεις με την εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου, όπου οι εμπλεκόμενοι

¹⁶ Βιδάλη, Σ. (2017), σελ. 132

¹⁷ Βασιλαντωνοπούλου,Β. (2014), σελ. 329

προέρχονται από την ίδια κοινωνική/πολιτική/ επιχειρηματική ελίτ, δραστηριοποιούνται σε παράνομες δραστηριότητες του οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος, εμπλέκονται σε περιπτώσεις διαφθοράς. Τόσο ο τρόπος δράσης τους και τα τεχνικά μέσα, όσο και οι στόχοι τους, ταυτίζονται σε πολλά θεωρητικά και μη σημεία, ενώ παράλληλα αντιμετωπίζονται ευνοϊκότερα από τους φορείς του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.

1.3 Η εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου και τα εγκλήματα των ισχυρών

Η εγκληματικότητα λευκού κολάρου έχει συνδεθεί σε πλείστες περιπτώσεις με τα εγκλήματα των ισχυρών, καθώς επίσης και με εγκλήματα τα οποία διαπράττονται με άμεσο κίνητρο οικονομικά και πολιτικά οφέλη, είτε αυτά κατατάσσονται στα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα, είτε προέρχονται από πολιτικούς και επιχειρηματικούς κύκλους. Κύκλοι των οποίων η εξουσία και η επιρροή ασκείται σε τέτοιο βαθμό που μπορεί να υπερκεράσει το <<προφανές>> της ποινικής αντιμετώπισης, καθώς και τον ίδιο τον χαρακτηρισμό μιας πράξης ως εγκληματικής. Να σημειώσουμε πως, ως <<προφανές>> της ποινικής αντιμετώπισης εννοούμε την εφαρμογή και αποτελεσματικότητα του ποινικού συστήματος σε εγκληματικές συμπεριφορές. Το φαινόμενο των εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου απομακρύνεται όλο και περισσότερο από την συμπερίληψη και αντιμετώπιση του από το ποινικοκατασταλτικό σύστημα, χαρακτηριζόμενο ως μια δραστηριότητα η οποία δεν φέρει χαρακτηριστικά προσωπικού δόλου, προβάλλοντας ως απώτερο στόχο οικονομικές συναλλαγές. Σύμφωνα με την Βασιλαντωνοπούλου (2014:328) << [...] το έγκλημα λευκού περιλαιμίου είναι μη πραγματικό έγκλημα, ισοδύναμο του *mala prohibita* και άρα όχι του *mala in se* και γενικώς ισότιμο και συμπτωματικό, ατυχές συμβάν, απαλλαγμένο από κάθε έννοια ή εκδοχή του *mens rea*.>>¹⁸

Υπό το πρίσμα του κοινωνιολογικού θετικισμού, η θεωρία της ανομίας του Merton¹⁹, και συγκεκριμένα η τυπολογία του σχετικά με την αποκλίνουσα προσαρμογή, παρουσιάζει ενδιαφέρον, ιδιαίτερος στον τρόπο που προσεγγίζουμε την κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος. Βάσει της τυπολογίας του Merton (Λάζος, 2007:98-99), η κατηγορία

¹⁸ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014), σελ. 328

¹⁹ Merton, R. (1968)

αποκλίνουσας προσαρμογής που μας ενδιαφέρει είναι αυτή του ‘‘καινοτόμου’’, όπου σύμφωνα με τον συγγραφέα ο καινοτόμος θα χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε διαθέσιμο μέσο, αδιαφορώντας για το αν είναι νόμιμο ή ηθικό, προκειμένου να φέρει εις πέρας το στόχο του²⁰. Βάσει του υπό πραγμάτευση θέματος της εργασίας, η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης προσιδιάζει στην αποκλίνουσα προσαρμογή του καινοτόμου, καθότι οι μέθοδοι και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται σε όλα τα στάδια διακίνησης θίγουν τόσο το νομικό πλαίσιο προστασίας (διεθνές και εγχώριο), όσο και τον ηθικό χαρακτήρα που ενέχει η απομάκρυνση αντικειμένων πολιτιστικής ταυτότητας από τα κράτη προελεύσεως²¹. Από την άλλη, προσεγγίζοντας την εγκληματική δραστηριότητα υπό το πρίσμα της Κριτικής Εγκληματολογίας, όπου εγείρονται προβληματισμοί σχετικά με το αν οι δράσεις που χαρακτηρίζονται ως οι πλέον επιβλαβείς και ζημιογόνες ή αντικοινωνικές τυποποιούνται ποινικά στον νόμο²², (καθόσον ο νόμος είναι προκατειλημμένος και σχεδιασμένος με ταξικά κριτήρια), συμπεραίνουμε πως η αναγωγή μιας πράξης σε εγκληματική δεν εξαρτάται απαραίτητως από τον χαρακτηρισμό της ως τέτοια βάσει του νόμου. Αντιθέτως, έχει προηγηθεί κατάλληλη μελέτη ανίχνευσης των μηχανισμών εφαρμογής του, με αποτέλεσμα να εντοπίζονται εξαιρετικά εύκολα συμβατικά εγκλήματα αλλά όχι και τα εγκλήματα των ισχυρών²³. Βάσει των προαναφερθέντων συμπεραίνουμε πως, η λευκή εγκληματικότητα εκφεύγει της ποινικής αντιμετώπισης, τόσο στο στάδιο του εντοπισμού όσο και στο στάδιο της εφαρμογής του ποινικού νόμου, καθώς τα χαρακτηριστικά της δεν προσιδιάζουν στην κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος, αλλά στην έννοια του νόμου ως αποτέλεσμα πολιτικών αποφάσεων. Η μηδενική ανοχή απέναντι σε εγκληματικές δραστηριότητες προερχόμενες από χαμηλά κοινωνικά στρώματα πυροδοτείται από τον φόβο του εγκλήματος, όπου και πρωταγωνιστεί το αίσθημα κινδύνου και ανασφάλειας. Ταυτοχρόνως όμως προωθείται <<[...] η νομιμοποίηση κάθε προσκτώμενης και επικερδούς δράσης του επιχειρηματικού τομέα ενώ παράλληλα αντιμάχονται κάθε πολιτική πρωτοβουλία που έρχεται σε αντίθεση με τέτοια πλάνα.>>²⁴ Η εγκληματικότητα λευκού κολάρου, και συγκεκριμένα η άτυπη ‘‘εξαφάνιση’’ της, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αδιάκοπη προσπάθεια των κρατών να ανταγωνίζονται στα πλαίσια εφαρμογής του ελάχιστου ρυθμιστικού πλαισίου στους επιχειρηματικούς

²⁰ ο.π. Λαζος, Γ. σελ. 98-99

²¹ Mackenzie, S., Smith, E. & Yates, D.(2017), σελ.249-251

²² ο.π. Λαζος, Γ., σελ. 204

²³ ο.π. σελ. 205

²⁴ ο.π. Βασιλαντωνοπούλου, Β., σελ. 330

κολοσσούς, στις υψηλές επιδοτήσεις και στις ιδανικότερες φόρο-απαλλαγές²⁵, υπονομεύοντας τον ρυθμιστικό ρόλο τους (ως μηχανισμών χάραξης οικονομίας και κοινωνικής ευταξίας), προβαίνοντας σε μια άτυπη ενίσχυση των πελατειακών σχέσεων και των περιπτώσεων διαφθοράς στο εσωτερικό τους²⁶. Επιβεβαιώνεται με αυτό τον τρόπο η θεώρηση του Chambliss σχετικά με τη συμβιωτική σχέση ανάμεσα στην εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου και το καπιταλιστικό σύστημα.

Αδιαμφισβήτητα, προσπάθειες διαχωρισμού της λευκής εγκληματικότητας και του οργανωμένου εγκλήματος, προβληματίζουν και δημιουργούν δυσχέρειες στην καταπολέμηση της διαφθοράς εν γένει. Σύμφωνα με την Βασιλαντωνοπούλου (2014:7-12), το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος προκύπτει ως ένα παγκόσμιο αρχιτεκτόνημα και αποτελεί λειτουργικό συστατικό του οργανωμένου εγκλήματος²⁷. Τα εγκλήματα λευκού περιλαιμίου έχουν ασαφές πλαίσιο σε ότι αφορά την κατάχρηση νόμιμης εξουσίας, καθώς η εξουσιαστική αυτή παράμετρος αποτελεί δομικό συστατικό του εγκλήματος αυτού καθαυτού, και επεκτείνεται πέραν των ορίων της οικονομικής εγκληματικότητας. Σχετικά με τον διαχωρισμό του οργανωμένου εγκλήματος από το ξέπλυμα, θα αναφερθούμε σε επόμενη ενότητα. Ενδιαφέρον εντοπίζουμε και στην προσέγγιση του Friedrichs (2007:163-167) σχετικά με την εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου. Το έγκλημα λευκού κολάρου συσχετίζεται με τη νεωτερικότητα, σε ένα παγκόσμιο πλέον επίπεδο, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται μια καινούρια σειρά τυπολογιών εγκλημάτων. Σε αυτή τη νέα τυπολογία εγκλημάτων θα μπορούσαμε να εντάξουμε και την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, καθότι συνδέονται άμεσα με το καπιταλιστικό μόρφωμα και την παγκοσμιοποίηση υπό ευρεία έννοια. Η σύγχρονη μορφή των εγκλημάτων σχετίζεται άμεσα με την παγκοσμιοποίηση, με αποτέλεσμα να προκύπτουν έννοιες όπως, η « έννοια της μετανεωτερικότητας » και η σύνδεση της με τα εγκλήματα λευκού περιλαιμίου, ο « υπερρεαλισμός » (hyperreality), η «υπερνεωτερικότητα» (hypermodernism)²⁸ και η «υπερκειμενικότητα» (hypertextuality), έννοιες που αναφέρονται άμεσα στα « εγκλήματα παγκοσμιοποίησης » (Freidrichs, 2007:165).

²⁵ Snider, L. (2000) σελ. 171

²⁶ ο.π. Βασιλαντωνοπούλου, Β. , σελ 332

²⁷ ο.π., σελ.7-12

²⁸ Freidrichs, D. (2007). *White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World*. In Pontell, N., Geiss, G., (eds) (2007). *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*

1.3.1 Η κοινωνική βλάβη, η ζημιολογική προσέγγιση και εγκλήματα λευκού περιλαιμίου

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε σε μια φαινομενική “εξαφάνιση” των εγκλημάτων λευκού κολάρου, όπου η κοινωνική βλάβη που εντοπίζεται από αντίστοιχες δραστηριότητες φέρει πολυεπίπεδο και πολύπλευρο χαρακτήρα. Αν και συγκεντρώνει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον, εξακολουθεί να αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα των ελεγκτικών μηχανισμών, αναπτύσσοντας μια ιδιαίτερη δυναμική εντός του νέο-φιλελεύθερου πεδίου. Εντός αυτού του νεοφιλελεύθερου πεδίου λαμβάνουν χώρα και εμπορικές συναλλαγές που βασίζονται στην παράνομη διακίνηση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε ένα καθιερωμένο πλέον πλαίσιο “παραδοσιακής αδιαφάνειας”, όπως αναφέρουν οι Mackenzie & Yates (2017:77), εντοπίζονται παραβατικές δραστηριότητες που εκφεύγουν τόσο του νομοθετικού πλαισίου των κρατών, όσο και του διεθνούς πλαισίου αντιμετώπισης του φαινομένου. Όπως εύστοχα επισημαίνει η Βασιλαντωνοπούλου (2014:355) << [...] μοιάζει να υπακούει στη λογική μιας εικονικής πραγματικότητας, που με τη σειρά της επιβάλλει την αναβάθμιση της προσομοιωμένης ‘πίστας’, από την πρώτη της ατιμωρησίας στην επόμενη της ‘αφάνειας’²⁹>> Η μετάβαση από το στάδιο της ατιμωρησίας στο στάδιο της αφάνειας αντικατοπτρίζει και επισημαίνει την διάσταση που υφίσταται μεταξύ της επιβολής του νόμου στην πράξη και του νόμου σε θεωρητικό πλαίσιο, καθότι η κοινωνική βλάβη που προκύπτει από την εγκληματική αυτή οικονομική δραστηριότητα, διαφεύγει της νομοθετικής ρύθμισης και αντιμετώπισης.

Η “ζημιολογική” προσέγγιση, όπως αλλιώς περιγράφεται η προβληματική της κοινωνικής βλάβης, έχοντας ως αφετηρία την παραδοχή πως το έγκλημα δεν έχει οντολογική υπόσταση, επιδιώκει να υπερκεράσει τα όρια της εγκληματολογικής επιστήμης, και να διευρύνει τις επιστημονικές αναζητήσεις σε μορφές κοινωνικής βλάβης που δεν συνιστούν έγκλημα, στοχεύοντας σε μια επέκταση πέρα από τα όρια του αξιοποίνου. Η παράνομη εξαγωγή και διακίνηση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορούσε να μελετηθεί υπό το πρίσμα της ζημιολογικής προσέγγισης, καθότι οι διαδικασίες που ακολουθούνται και τα τεχνικά μέσα που χρησιμοποιούνται κατά την παράνομη διακίνηση, θίγουν ηθικά την

²⁹ ο.π. Βασιλαντωνοπούλου, Β., σελ. 355

πολιτισμική ταυτότητα κρατών. Η εμπορευματοποίηση αντικειμένων, υπό το πρόσχημα διασφάλισης της ακεραιότητας και προστασίας τους από φθορές, έρχεται σε σύγκρουση με τον πολιτισμό και τη νομοθεσία μιας χώρας.³⁰

Η μελέτη της λευκής εγκληματικότητας, δηλαδή ζημιογόνες δραστηριότητες οι οποίες δεν συγκαταλέγονται στο <<προφανές>> της ποινικής αντιμετώπισης που αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, μπορεί να ερευνηθεί εντός του θεωρητικού πλαισίου της κοινωνικής βλάβης, καθότι αυτή η προβληματική επιζητά να φτάσει σε σημεία που η κατασκευή του εγκλήματος αδυνατεί εξαιτίας του διαφορετικού κοινωνικού προορισμού της³¹. Αναλογιζόμενοι τις περιπτώσεις εγχώριας εγκληματικής δραστηριότητας, και συγκεκριμένα την ραγδαία αύξηση εγκλημάτων οικονομικού εγκλήματος, η κοινωνική βλάβη που προκαλείται από αυτού του τύπου την εγκληματικότητα σχετίζεται άμεσα με την οικονομική κρίση που επηρέασε την παγκόσμια οικονομία εν γένει . Σύμφωνα με την Βιδάλη (2014:172) << [...]οι λειτουργίες του κρατικού και κομματικού μηχανισμού, η αλλοίωση των όρων ιδιωτικοποίησης κρατικών τομέων ή συνεργασίας κράτους και ιδιωτών, ο ακραία αθέμιτος ανταγωνισμός μεταξύ πολυεθνικών επιχειρήσεων και η ανέλεγκτη επέκταση της αγοράς της χρηματοπιστωτικής οικονομίας>>³² έθεσαν τις βάσεις που οδήγησαν σε αύξηση παραβιάσεων του νόμου. Αν και η οικονομική βλάβη που προκαλείται από αυτά τα εγκλήματα είναι μείζονος σημασίας, η κοινωνική ζημία που δημιουργούν προκαλεί τεράστιο πλήγμα στον πυρήνα του κράτους, καθότι κλονίζει την εμπιστοσύνη προς τον κρατικό μηχανισμό και επιφέρει αναξιοπιστία, που με τη σειρά της εξασθενεί την κοινωνική ηθική και οδηγεί σε μια ευρύτερη κοινωνική αποδιοργάνωση.

1.3.2 Θετικιστική και Κριτική Εγκληματολογία : τα εγκλήματα των ισχυρών

Στο παρόν κεφάλαιο δεν θα αναλύσουμε εις βάθος τις αρχές της Θετικιστικής εγκληματολογίας, οι οποίες αρχικώς βασίστηκαν στην ύπαρξη βιολογικών παραγόντων στον εγκληματία-άνθρωπο³³ (αταβιστική εγκληματολογική προσέγγιση) , ούτε βεβαίως θα

³⁰ Mackenzie ,S. & Yates, D. (2017), σελ. 5-7

³¹ ο.π. σελ. 431-432

³² Βιδάλη, Σ. (2014), σελ. 172

³³ Lombroso, C. (1867,1984)

σκιαγραφήσουμε τις θεωρητικές και ιδεολογικές προσθήκες των εκπροσώπων της στην επιστήμη της εγκληματολογίας. Αντ' αυτού, θα εστιάσουμε στην αντίφαση που προκύπτει σε μία εκ των βασικών αρχών της θετικιστικής εγκληματολογίας³⁴, η οποία αναφέρεται στην ύπαρξη μιας αντικειμενικά διαφορετικής συμπεριφοράς κάποιου που εγκληματεί σε σχέση με κάποιον νομοταγή πολίτη. Εγκληματική ονομάζεται οποιαδήποτε συμπεριφορά ορίζει ο νόμος ως τέτοια, κάτι το οποίο προκύπτει αρχικώς από τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία. Η Θετικιστική εγκληματολογική προσέγγιση δεν εστιάζει στο ποια πράξη αποτελεί ή πρέπει να θεωρηθεί έγκλημα, αλλά αντιθέτως εστιάζει στο ποιος είναι ο εγκληματίας.³⁵ Ο Durkheim (Φαρσεδάκης, 1996:23-24) έχει αναφερθεί στην χρησιμότητα του εγκλήματος (και κατ' επέκταση του εγκληματία) στα πλαίσια ενός κοινωνικού συμβολαίου, όπου η χρησιμότητα αυτή συνίσταται σε μια αλληλένδετη σχέση ανάμεσα στον εγκληματία και την κοινωνία, οδηγούμενη από τις βασικές προϋποθέσεις αυτής, αναγάγοντας τη σε απαραίτητο συστατικό στοιχείο εξέλιξης της ηθικής και του δικαίου. Βάσει της προσέγγισης του Durkheim³⁶, η 'ιδιότητα' του εγκληματία προσφέρει μια 'χρηστική' υπηρεσία εντός της κοινωνίας που παράγεται, αποτελώντας αναγκαίο σύμπτωμα μιας υγιούς και προοδευτικής κοινωνίας³⁷. Αν λοιπόν συλλογιστούμε πως, βάσει μίας εκ των βασικών αρχών του Θετικισμού, ο εγκληματίας εμφανίζει αντικειμενικά διαφοροποιημένη συμπεριφορά σε σχέση με κάποιον που ακολουθεί το γράμμα του νόμου, εγκλήματα τα οποία δεν τυποποιούνται στο νόμο αποποιούνται τον χαρακτηρισμό τους ως τέτοια. Από την άλλη, εγκλήματα τα οποία διαπράττονται από έχοντες εξουσία, όπως η εγκληματικότητα των ισχυρών, οι οποίοι επηρεάζουν την νομοπαρασκευαστική διαδικασία, είτε εκφεύγουν του ποινικού νόμου είτε δεν εντοπίζονται ποτέ. Ακόμη και αν εντοπιστούν όμως, η ποινική αντιμετώπιση τους είναι διαφοροποιημένη σε σχέση με εγκληματίες των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων. Ο λόγος που εστιάζουμε σε αυτή τη συλλογιστική έγκειται στο γεγονός πως, επικρατούν θεωρήσεις του θετικισμού σε ότι αφορά την αντιμετώπιση του εγκλήματος, ενώ δεν προσλαμβάνεται το κράτος ως πυλώνας διασφάλισης ισονομίας από τη στιγμή που ομάδες εξουσίας συμβάλλουν καθοριστικά στην κατασκευή και εφαρμογή του νόμου.

³⁴ Michalowski, R. (1977), σελ. 31

³⁵ Βιδάλη, Σ. (2019), σελ. 28

Durkheim, E. (1983) "De la division du travail social", στο Φαρσεδάκης, Ι. (1996) *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, σελ. 23-24

³⁷ ο.π. Λάζος, Γ., σελ. 34-36

Μια εγκληματογόνος συμπεριφορά θα χαρακτηριστεί αποκλίνουσα, κάτι το οποίο όμως δεν θα ισχύσει αντιστρόφως σε περιπτώσεις αποκλινουσών συμπεριφορών, οι οποίες δεν θα απασχολήσουν το νομοθέτη³⁸, ούτως ώστε να ακολουθηθεί η διαδικασία τυποποίησης τους στο νόμο. Η διαδικασία εγκληματοποίησης μιας πράξης και η μετέπειτα εφαρμογή του κανόνα από το ποινικοκατασταλτικό σύστημα δεν λαμβάνουν χώρα σε ένα ουδέτερο πολιτικά περιβάλλον, αλλά αντιθέτως εξελίσσονται σε ένα άκρως συγκρουσιακό πλαίσιο στο οποίο, τόσο άτομα μονομερώς, όσο και ομάδες διεκδικούν συγκεκριμένα συμφέροντα³⁹. Αυτού του είδους οι διεκδικήσεις ετερογενών συμφερόντων, οδηγούν τον κρατικό μηχανισμό σε επιλεκτικές λειτουργικές διαδικασίες, ιδιαίτερες όταν η διεκδίκηση προέρχεται από εγκληματίες λευκού "περιλαιμίου" και γενικότερα από άτομα υψηλά ιστάμενα στην ιεραρχικά δομημένη κοινωνική πυραμίδα. Υφίσταται, λοιπόν, μια συμβιωτική σχέση ανάμεσα στη νομιμότητα και στην παρανομία⁴⁰, δημιουργώντας τριγμούς στο κατά τ'άλλα καθολικά αποδεκτό κοινωνικό συμβόλαιο. Οι προβληματισμοί που δημιουργήθηκαν από όσα ειπώθηκαν παραπάνω, έκριναν απαραίτητη μια κριτική προσέγγιση επί των ζητημάτων, κάτι το οποίο μετουσιώθηκε σε αυτό που ονομάζουμε Κριτική εγκληματολογία.

Εν συνεχεία όσων αναφέρθηκαν σχετικά με την θετικιστική εγκληματολογία και τις διαδικασίες αντιμετώπισης των εγκλημάτων των ισχυρών, θα επιχειρήσουμε μια προσέγγιση βάσει της κριτικής εγκληματολογικής σκέψης. Εν αρχή, η Κριτική Εγκληματολογία αμφισβητεί ευθέως την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου και θεωρεί πως η παραγωγή του κανόνα δικαίου πηγάζει από όρους σύγκρουσης και όχι συναίνεσης⁴¹. Εν αντιθέσει με την θετικιστική προσέγγιση, η κριτική εγκληματολογική σκέψη εστιάζει στις διαδικασίες εγκληματοποίησης που οδηγούν στην τυποποίηση και εφαρμογή του νόμου, και όχι στο άτομο που εμφανίζει παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Τόσο οι διαδικασίες εγκληματοποίησης όσο και η εφαρμογή του κανόνα δικαίου, σε πλείστες περιπτώσεις, φέρουν πολιτικό και εξουσιαστικό πρόσημο, καθότι προκύπτουν ως αποτέλεσμα από εμπλοκή οικονομικά και κοινωνικά ανώτερων στρωμάτων, προσαρμόζοντας τον εκάστοτε κανόνα βάσει προσωπικών συμφερόντων. Στο σημείο αυτό, να καταστήσουμε σαφές πως δεν θα αναφερθούμε στα ιδεολογικά ρεύματα που εντάσσονται στην Κριτική Εγκληματολογία, όπως ο ρεαλισμός, ο καταργητισμός κ.α., διότι κάτι τέτοιο δεν αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης της παρούσας

³⁸ Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. (2012), σελ. 117

³⁹ Βιδάλη, Σ. (2019), σελ. 53

⁴⁰ Chambliss, W. (2004)

⁴¹ Σπινέλλη, Κ. (1985), σελ. 23

εργασίας. Η συμβολή της κριτικής σκέψης που μας αφορά έγκειται στο γεγονός πως, τοποθέτησε στο προσκήνιο την εγκληματικότητα των ισχυρών και δημιούργησε προβληματισμούς σχετικά με την επιλεκτική νομοπαρασκευαστική διαδικασία και την εφαρμογή του κανόνα δικαίου. Η εγκληματικότητα των ισχυρών είναι πολύπλευρη και πολυεπίπεδη, συνδιαλέγεται δε και αλληλεξαρτάται από φαινόμενα διαφθοράς, οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος, κάτι το οποίο θα προσεγγίσουμε σε επόμενο κεφάλαιο.

1.4 Διεθνείς Οργανισμοί και Ενώσεις

Μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, συνδυαστικά με την γενικότερη ανυπολόγιστη καταστροφή που προκλήθηκε, δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα από τη Διεθνή Κοινότητα στην εκ του μηδενός προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς. Προκειμένου να προστατευτούν διεθνώς οι πολιτιστικές κληρονομίες των κρατών, προτάθηκε η σύσταση μιας διεθνούς Σύμβασης, η οποία θα διασφαλίζει όσο το δυνατόν περισσότερο την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά στην πιθανότητα επανάληψης εμπόλεμων πρακτικών. Εν αρχή ψηφίστηκε η Διεθνής Σύμβαση της Χάγης το 1954, το παράδειγμα της οποίας ακολούθησαν αργότερα και άλλες αντίστοιχες συνέργειες, κυριότερες των οποίων είναι η Σύμβαση της UNESCO το 1970, η Σύμβαση UNIDROIT και άλλες, τις οποίες και θα αναλύσουμε σε επόμενα κεφάλαια.

1.4.1 Το Α' και Β' Πρωτόκολλο της Διεθνούς Σύμβασης της Χάγης

Η Σύμβαση της Χάγης θεσπίστηκε το 1954, μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, σε μια προσπάθεια να προστατευθεί η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά σε περίπτωση ενδεχόμενης μελλοντικής ένοπλης σύγκρουσης και να ελαχιστοποιηθούν οι συνέπειες ενός πολέμου. Χαρακτηριστικό είναι πως η Σύμβαση εμπεριέχει διατάξεις οι οποίες διασφαλίζουν την ενδεχόμενη καταστροφή πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση πολέμου, έχοντας δεσμευτικό χαρακτήρα τόσο για τις κατεχόμενες περιοχές όσο και για τον κατακτητή. Πάραυτα, δεν υφίσταται πουθενά αντίστοιχη διάταξη η οποία να θέτει συγκεκριμένο πλαίσιο στην περίπτωση παράνομης εξαγωγής και διακίνησης πολιτιστικών αγαθών εν καιρώ πολέμου. Αργότερα θεσμοθετήθηκε το Α' Πρωτόκολλο, σε μια προσπάθεια κάλυψης των κενών του

Προοιμίου σχετικά με την παράνομη εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, όπου και απαγορεύτηκε ρητά οποιαδήποτε εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών από κατεχόμενα εδάφη και επιβλήθηκε η επιστροφή τους στο υπό κατοχή κράτος.

Η Διεθνής Σύμβαση της Χάγης, καθώς επίσης και το Α' Πρωτόκολλο, κυρώθηκε από την Ελλάδα αρκετά χρόνια μετά και συγκεκριμένα το 1981 με τον Νόμο 1141/1981 <<Περί κυρώσεως της εις Χάγην την 14ην Μαΐου 1954 υπογραφείσης Συμβάσεως περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως μετά του Κανονισμού εκτελέσεως αυτής, του Πρωτοκόλλου και των υπ' αριθμόν Ι, ΙΙ και ΙΙΙ αποφάσεων της διασκέψεως⁴²>>. Ο πόλεμος που ακολούθησε το 1990 στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία επέφερε τεράστιες καταστροφές στην πολιτιστική κληρονομιά της χώρας με αποτέλεσμα τον προβληματισμό της διεθνούς κοινότητας σχετικά με την αποτελεσματικότητα της Σύμβασης, κάτι το οποίο οδήγησε στην θέσπιση του Δευτέρου Πρωτοκόλλου το 1999. Η εισαγωγή του Β' Πρωτοκόλλου της Διεθνούς Σύμβασης στόχευσε στη βελτιωτική φύση των διατάξεων του Α' Πρωτοκόλλου σε τέσσερα καίρια σημεία: α) διευκρίνισε την έννοια της "στρατιωτικής αναγκαιότητας", β) προβλέφθηκε εκτενής αναφορά των κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων, γ) προβλέφθηκε η δημιουργία μιας διακυβερνητικής δωδεκαμελούς επιτροπής με αντιπροσώπους των κρατών-μελών, η οποία και θα επιβλέπει την τήρηση των διατάξεων και, δ) απαγορεύτηκαν οι αρχαιολογικές ανασκαφές σε κατεχόμενο έδαφος. Υπήρξε μια καθυστέρηση στην ενεργοποίηση του Β' Πρωτοκόλλου, καθώς χρειαζόντουσαν είκοσι κράτη-μέλη για να τεθεί σε ισχύ, κάτι το οποίο επετεύχθη το 2004. Η Ελλάδα κύρωσε το Β' Πρωτόκολλο τον αμέσως επόμενο χρόνο με τον Νόμο 3317/2005⁴³.

1.4.2 Η Σύμβαση της UNESCO

Την Διεθνή Σύμβαση της Χάγης του 1954 διαδέχθηκε η σύσταση της Σύμβασης της UNESCO του 1970 <<για τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και την παρεμπόδιση της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών>>, έπειτα από μια δεκαετή συζήτηση σχετικά με την επιτακτική ανάγκη σύστασης και θεσμοθέτησης ενός διεθνούς πλαισίου καταπολέμησης της παράνομης διακίνησης

⁴² Ν.1141/1981 (ΦΕΚ 6/Α'/8.1.1981)

⁴³ Ν. 3317/2005 (ΦΕΚ 45/Α'/23.2.2005)

αρχαιοτήτων και έργων τέχνης. Η Ελλάδα κύρωσε την Σύμβαση το 1980 με τον Νόμο 1103/1980⁴⁴. Κάθε κράτος-μέλος οφείλει να ρυθμίσει, βάσει της νομοθεσίας του, το νομικό και τεχνικό πλαίσιο διαφύλαξης των πολιτιστικών αγαθών, καθώς επίσης να προσδιορίσει τις παραμέτρους εκείνες που θα καθιστούν οποιαδήποτε εξαγωγή πολιτιστικού αγαθού παράνομη⁴⁵. Στο Προοίμιο της Σύμβασης θίγεται και η ανάγκη σύναψης διμερών συμβάσεων ανάμεσα στα κράτη-μέλη, ούτως ώστε να θωρακίζεται νομικά η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς⁴⁶.

Βάσει του ότι το υπό πραγμάτευση θέμα της παρούσας εργασίας αφορά την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης, καθώς επίσης και της βαρυσήμαντης συμβολής της Διεθνούς Σύμβασης της UNESCO στον συνεχή αγώνα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς των κρατών, δεν θα αναπτύξουμε ενδελεχώς τα ψηφισθέντα άρθρα αλλά θα συνοψίσουμε τους βασικούς άξονες του Προοιμίου που συνδέονται με το θέμα της εργασίας. Η Σύμβαση της UNESCO εστιάζει σε τρεις βασικούς άξονες προστασίας της παράνομης διακίνησης αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς: i) προβλέπονται μέτρα πάταξης της παράνομης διακίνησης, σε εθνικό νομικό επίπεδο, μέσω της σύστασης κρατικού-εθνικού συστήματος απογραφής πολιτιστικών αγαθών που τελούν υπό προστασία. Την προσπάθεια αυτή ενισχύει η επιβολή υποχρεωτικού συνοδευτικού πιστοποιητικού των πολιτιστικών αγαθών, προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε παράνομη εξαγωγή τους, καθώς επίσης και η συνδρομή της UNESCO μέσω τεχνικών εργαλείων ανίχνευσης στα κράτη-μέλη χωρίς να παρεμποδίζεται η νόμιμη διακίνηση των αγαθών αυτών⁴⁷. ii) προβλέπονται μέτρα επιστροφής κλαπέντων έργων πολιτιστικής κληρονομιάς στα κράτη προελεύσεως. iii) μέσω των διατάξεων της Σύμβασης, προωθείται η σύναψη διακρατικών συμφωνιών ανάμεσα στα κράτη-μέλη προκειμένου να διασφαλιστούν στο μέγιστο τα πολιτιστικά αγαθά. Αν και ο χαρακτήρας της Σύμβασης στοχεύει στην εφαρμογή των διατάξεων σε εθνικό επίπεδο, εμπεριέχονται και διατάξεις που προωθούν την διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής τους μέσω της συνεργασίας των κρατών-μελών και της σύναψης μεταξύ τους συμβάσεων.

Η Σύμβαση της UNESCO του 1970, καθώς επίσης και η UNESCO ως παγκόσμιος διακυβερνητικός οργανισμός που υπάγεται στο σύστημα των Ηνωμένων Εθνών, έθεσαν τα

⁴⁴ Ν. 1103/1980 (ΦΕΚ 297/Α/29- 12-1980)

⁴⁵ Βέργου, Μ. (2016), σελ. 1061

⁴⁶ ο.π.

⁴⁷ Delepierre S., Schneider M. (2015), σελ. 130-131

θεμέλια σε ότι αφορά την προστασία πολιτιστικών αγαθών και την αντιμετώπιση του φαινομένου παράνομης διακίνησης τους. Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, σε συνεργασία με το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, την INTERPOL , καθώς και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τελωνείων, έχουν αναπτυχθεί τεχνικά εργαλεία που βοηθούν στη διατήρηση ενός διεθνούς δικτύου προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Ενδεικτικά θα αναφερθούμε σε τρία από αυτά : α) η εφαρμογή του Object ID⁴⁸, που αποτελεί ένα διεθνές πρότυπο ταύτισης αντικειμένων και εντοπισμού κλαπέντων έργων τέχνης μέσω ταυτοποίησης τους, β) η επιβολή του συνοδευτικού πιστοποιητικού πολιτιστικών αγαθών σε περιπτώσεις εξαγωγής τους, γ) η δημιουργία Ταμείου που συντηρείται από εθελοντικές εισφορές, προκειμένου να ενισχυθεί η προσπάθεια των κρατών-μελών στον αγώνα κατά της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης⁴⁹.

1.4.3 Η Σύμβαση UNIDROIT

Σε μια προσπάθεια να περιοριστούν οι πιθανές γενικεύσεις και ασαφή πεδία της Σύμβασης της UNESCO , υπεγράφη το 1995 η Σύμβαση UNIDROIT περί κλαπέντων ή/και παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών. Η Ελλάδα κύρωσε την Σύμβαση το 2005 με τον Νόμο 3348/2005⁵⁰. Η συγκεκριμένη σύμβαση επεδίωξε να καλύψει τα νομικά κενά που προέκυπταν λόγω της ανομοιογένειας των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών που υπέγραψαν την Σύμβαση της UNESCO , κάτι το οποίο δημιουργούσε μια γενικότερη ανασφάλεια δικαίου. Επιχείρησε να συντονίσει τις εθνικές νομοθεσίες των κρατών- μελών , προκειμένου να υιοθετηθούν κοινοί μηχανισμοί αντιμετώπισης της παράνομης διακίνησης αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς. Η Σύμβαση UNIDROIT στόχευσε όχι μόνο στην επιστροφή παρανόμως εξαχθέντων αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς , αλλά κυρίως στην δημιουργία ενός κοινού νομικού πλαισίου των κρατών-μελών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί στο μέγιστο το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης. Προκειμένου να γίνει σαφής η συνεισφορά και η βαρύτητα της συγκεκριμένης Σύμβασης σε ότι αφορά τα παρανόμως εξαχθέντα αγαθά πολιτιστικής κληρονομιάς, αξίζει να αναφερθούμε στον τρόπο που αντιμετωπίζοντας μέχρι την υπογραφή της, τέτοιου είδους περιπτώσεις. Σε περίπτωση

⁴⁸ έτος δημιουργίας του το 1997 [Object ID](#)

⁴⁹ πλατφόρμα ενημέρωσης για τα πενήντα χρόνια δράσης της UNESCO, καταγεγραμμένες περιπτώσεις.

[Σύνδεσμος.](#)

⁵⁰ Ν.3348/2005 (ΦΕΚ 144/Α'/23.6.2005)

εντοπισμού κλοπής πολιτιστικών αγαθών, ετίθεντο σε εφαρμογή το δίκαιο της χώρας εντός της οποίας εντοπίζονταν το παρανόμως εξαχθέν πολιτιστικό αγαθό. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, σε περιπτώσεις κρατών των οποίων το νομικό πλαίσιο αναγνώριζε την κυριότητα, επί του αντικειμένου, "καλόπιστου" αγοραστή (ιδιώτη-συλλέκτη) να υπάρξουν και περιπτώσεις "ξεπλύματος" των αντικειμένων αυτών ,χωρίς να δίνεται περιθώριο επιστροφής του στο κράτος προελεύσεως⁵¹. Η Σύμβαση UNIDROIT προέβλεψε, στο Άρθρο 3 παρ.1 του καταστατικού της , την ανομοιογένεια των νομικών πλαισίων των κρατών-μελών και επιβάλλει την επιστροφή του κλαπέντος αντικειμένου από τον "καλόπιστο" κάτοχο στο κράτος προελεύσεως, εντός τριών ετών⁵². Σαφώς υπήρξαν και ενστάσεις σχετικά με την συγκεκριμένη διάταξη, και συγκεκριμένα σε ότι αφορά την αποζημίωση του "καλόπιστου" κατόχου. Πάραυτα , η συμβολή της Σύμβασης UNIDROIT στην αντιμετώπιση του φαινομένου της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών έθεσε βάσεις σε ότι αφορά την επιδίωξη ομοιογενούς νομικού πλαισίου στην προσπάθεια αντιμετώπισης του φαινομένου και συνεργασίας από πλευράς κρατών-μελών.

1.4.4 Η Οδηγία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 93/7/ΕΟΚ

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή , προκειμένου να διασφαλίσει το πλαίσιο ελεύθερης αγοράς και διακίνησης αγαθών, υπηρεσιών και οικονομικών κεφαλαίων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναγκάστηκε να συμπεριλάβει την προστασία πολιτιστικών αγαθών στις άμεσες επιδιώξεις της. Με τον Κανονισμό 3911/92 της ΕΟΚ, προβλέφθηκε το υποχρεωτικό συνοδευτικό πιστοποιητικό αγαθών πολιτιστικού ενδιαφέροντος, το οποίο και θα επιδεικνύεται στις τελωνειακές αρχές των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε περίπτωση εξαγωγής . Ακολούθησε η έκδοση της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ που οριοθετεί το νομικό πλαίσιο αντιμετώπισης και επιστροφής παρανόμως εξαχθέντων αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, στο Προοίμιο της Οδηγίας τέθηκαν ορισμένες παράμετροι σχετικά με το πότε μπορεί να χαρακτηριστεί ένα αντικείμενο διεκδικήσιμο από κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Ακολούθησε μία κατηγοριοποίηση των εν δυνάμει διεκδικήσιμων πολιτιστικών αγαθών, καθώς επίσης και οι νομικές διεργασίες που πρέπει να ακολουθηθούν τόσο από το κράτος κατοχής, όσο και από το αιτούν κράτος, προκειμένου να διεκπεραιωθεί ο

⁵¹ Βρέλλης, Σ. (2008), σελ. 93-94

⁵² ο.π. σελ. 94

επαναπατρισμός τους. Είναι σαφής η επιρροή των διατάξεων της Σύμβασης UNIDROIT σε μια ενδεχόμενη επισκόπηση των άρθρων που διαρθρώνονται στην Οδηγία 91/7/ΕΟΚ , καθώς επί της ουσίας υπήρξε ενσωμάτωση των διατάξεων της Σύμβασης , ενισχύοντας την κοινή αντιμετώπιση του φαινομένου από πλευράς κρατών-μελών της ΕΕ⁵³. Η Ελλάδα ενσωμάτωσε στο εθνικό δίκαιο την Οδηγία 91/7/ΕΟΚ με το Προεδρικό Διάταγμα 133/1998. Αργότερα ακολούθησε αναθεώρηση της προαναφερθείσας Οδηγίας, ως αποτέλεσμα των εκθέσεων που διεξήχθησαν σχετικά με την περιορισμένη εφαρμογή και αποτελεσματικότητα της. Η αναδιατύπωση των διατάξεων επικυρώθηκε με την Οδηγία 2014/60/ΕΕ, όπου και επιδιώχθηκε η βελτιωτική φύση των διατάξεων , στοχεύοντας στην εκ νέου βέλτιστη εφαρμογή της. Η νέα Οδηγία 2014/60/ΕΕ ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο της Ελλάδας με τον Νόμο 4355/2015⁵⁴.

1.4.5 Ο Διεθνής Οργανισμός Εγκληματολογικής Αστυνομίας (INTERPOL)

Η INTERPOL (Διεθνής Οργανισμός Εγκληματολογικής Αστυνομίας) αποτελεί ένα διεθνούς δράσης οργανισμό ασφαλείας , ο οποίος συμβάλλει ενεργά στις αστυνομικές συνέργειες κρατών διεθνώς, φέροντας ουδέτερο πολιτικό πρόσημο, σεβόμενος τα υφιστάμενα εθνικά δίκαια των κρατών. Ανάμεσα στις δράσεις του σε ότι αφορά την καταπολέμηση της εγκληματικότητας εν γένει, συγκαταλέγεται και η προστασία αγαθών πολιτιστικού χαρακτήρα, καθώς επίσης και η αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης αυτών. Στην κατεύθυνση αυτή, έχει αναπτύξει τόσο ενδοϋπηρεσιακού χαρακτήρα τεχνικά εργαλεία αξιοποιώντας στο έπακρο την ανάπτυξη των τεχνολογιών και του διαδικτύου, όσο και τεχνικά εργαλεία προσβάσιμα στο ευρύ κοινό. Ήδη από το 2000 εγκαινίασε μια ειδική πλατφόρμα ανεύρεσής και καταγραφής κλαπέντων έργων τέχνης (<https://www.interpol.int/>), στην οποία εμπεριέχονται τόσο πληροφορίες για τις δράσεις της, όσο επίσης στοιχεία για επίκαιρες κλοπές έργων τέχνης .Παράλληλα ανέπτυξε την πλατφόρμα “ASF: Works of Art”, η οποία και αποτελεί μια ηλεκτρονική βάση καταγεγραμμένων κλεμμένων έργων τέχνης , συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών, φωτογραφιών και άλλων δεδομένων , στα οποία και έχουν πρόσβαση οι αστυνομικές αρχές των κρατών μέσω συγκεκριμένου προγράμματος. Στην Ελλάδα έχει δημιουργηθεί το Ελληνικό Τμήμα της INTERPOL , το οποίο και υπάγεται στην Διεύθυνση

⁵³ Schneider M. (2014),σελ.105

⁵⁴ Ν. 4355/2015 (ΦΕΚ 178/Α/18-12-2015)

Διεθνούς Αστυνομικής Συνεργασίας της Ελληνικής Αστυνομίας. Σε επιχειρησιακό επίπεδο, λαμβάνουν χώρα συνεργασίες μεταξύ των παραρτημάτων της INTERPOL παγκοσμίως, ιδιαιτέρως σε περιπτώσεις που χρήζουν διεθνή έρευνα, προκειμένου να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα σε περιστατικά παράνομης διακίνησης έργων τέχνης και εν συνεχεία εντοπισμός περιπτώσεων ‘‘ξεπλύματος’’ μέσω εξαγωγών έργων πολιτιστικού χαρακτήρα. Πολλές χώρες έχουν εξειδικευμένους αστυνομικούς, τελωνεία, πράκτορες συνοριακής ασφάλειας ή ομάδες κρούσης στα αρμόδια υπουργεία, οι οποίοι ειδικεύονται σε αρχαιότητες και έρευνες εγκλημάτων τέχνης. Αυτά τα γραφεία, οι μονάδες και τα άτομα που βρίσκονται σε αυτές έχουν σημαντική εμπειρία στον τομέα αυτό, αν και η εμβέλειά τους συχνά παρεμποδίζεται από την έλλειψη χρηματοδότησης και προσωπικού. Οι λεπτομέρειες των ειδικών αρχαιοτήτων και των μονάδων εγκλήματος τέχνης σε οποιαδήποτε χώρα μπορούν συνήθως να βρεθούν μέσω στοχευμένων αναζητήσεων στο διαδίκτυο⁵⁵. Επιβάλλεται βέβαια να επισημάνουμε πως η INTERPOL δεν εμπλέκεται ενεργά, δηλαδή δεν συμμετέχει σε ομάδες καταδίωξης διακινητών και διαμεσολαβητών έργων πολιτιστικού χαρακτήρα, αλλά αντιθέτως λειτουργεί ως διαμεσολαβητής ανάμεσα στις αστυνομικές αρχές των κρατών και διαμοιράζει πληροφορίες προκειμένου να ενισχύσει τις αστυνομικές επιχειρήσεις. Ο τομέας της INTERPOL που δραστηριοποιείται σε ό,τι αφορά τη διακίνηση αντικειμένων πολιτιστικού χαρακτήρα, περιορίζεται στην διατήρηση μιας παγκοσμίου εμβέλειας βάσης δεδομένων σχετικά με κλεμμένα έργα τέχνης, στα οποία και έχουν πρόσβαση οι αστυνομικές αρχές των χωρών. Λειτουργεί περισσότερο συντονιστικά, καθώς συντονίζει αστυνομικές επιχειρήσεις ανά τον κόσμο, ενώ παράλληλα παρέχει στα κράτη πληροφόρηση σχετικά με κλαπέντα έργα τέχνης⁵⁶.

⁵⁵ Yates, D. (2021). Investigating Antiquities Trafficking.

⁵⁶ Yates, D. (2021) Investigating Antiquities Trafficking. Web publication/site, Global Investigative Journalism Network. <https://gijn.org/2021/09/20/investigating-antiquities-trafficking/>

Κεφάλαιο 2: ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

2.1 Η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών

Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης συγκαταλέγεται, μαζί με την παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων, το εμπόριο ναρκωτικών και την εμπορία ανθρωπίνων οργάνων, στις πιο διαδεδομένες μορφές δράσης του διεθνικού και οργανωμένου εγκλήματος. Εγκληματικές ομάδες που ανήκουν στο λεγόμενο οργανωμένο έγκλημα, δραστηριοποιούνται όλο και πιο ενεργά στο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών, τόσο δια της νόμιμου οδού, όσο και δια της παράνομης διακίνησης. Ως νόμιμη δραστηριοποίηση νοείται οποιαδήποτε εμπλοκή σε δημοπρασίες μεγάλων οίκων, καθώς επίσης και μέσω διαδικτύου. Η παράνομη διακίνηση, ή αλλιώς εμπορία πολιτιστικών αγαθών, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον καθώς αποτελεί σημαντική πηγή νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, συνδέεται δε με τη χρηματοδότηση τρομοκρατικών ομάδων. Όσον αφορά την εμπλοκή οργανώσεων, πολλές είναι οι περιπτώσεις εκείνες όπου ομάδες οργανωμένου εγκλήματος (διατηρούν επιχειρηματικές σχέσεις με τρομοκρατικές ομάδες, ιδιαιτέρως στη Μέση Ανατολή) δραστηριοποιούνται στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών με απώτερο στόχο τον προσπορισμό χρημάτων, την αγορά όπλων και την χρηματοδότηση παράνομων δραστηριοτήτων εν γένει. Μέσω της εξαγωγής από μία χώρα, παρανόμως κτηθέντων έργων πολιτιστικού χαρακτήρα, καθώς επίσης και των διαρκών συναλλαγών μεταξύ μεσαζόντων, οδηγούμαστε σε μια προσπάθεια εισαγωγής τους στη νόμιμη αγορά, η οποία προσπάθεια πηγάζει από τη νομιμοποίηση ή αλλιώς ξέπλυμα χρημάτων. Τελικός αποδέκτης των έργων πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ο ιδιώτης-συλλέκτης, ή αλλιώς ο "καλόπιστος" κάτοχος σύμφωνα με την εκάστοτε εθνική νομοθεσία.⁵⁷

Η διοχέτευση πολιτιστικών αγαθών σε γνωστά μουσεία τόσο της Ευρώπης, όσο και των Η. Πολιτειών και της Ασίας, από πλευράς συλλεκτών, ενθαρρύνεται σιωπηλά και σε πολλές περιπτώσεις καταλήγει σε νομιμοποίηση αυτών των δράσεων. Οι παράνομες αυτές δραστηριότητες των "καλόπιστων" κατόχων σχετίζονται με μουσεία τα οποία στην πλειοψηφία τους ιδρύθηκαν μεταπολεμικές περιόδους, όπου και προχώρησαν στον εμπλουτισμό των εκθεμάτων τους ενισχύοντας μια κατά τα άλλα κερδοφόρα αγορά. Ο εμπλουτισμός των εκθεμάτων και η διαρκής τροφοδοσία της αγοράς πολιτιστικών αγαθών,

⁵⁷ Delepierre S., Schneider M., (2015), σελ. 133

συντηρούνταν για πολλά χρόνια από την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης προερχόμενα από <<χώρες εξαγωγής>> με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και αδύναμο έως ανύπαρκτο νομικό πλαίσιο προστασίας αυτών⁵⁸. Τέτοιου είδους πρακτικές άρχισαν να αλλάζουν τη δεκαετία του '60 , όπου η διεθνής ακαδημαϊκή κοινότητα άρχισε να θίγει την ανάγκη ενίσχυσης και προβολής του ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου των πολιτιστικών εκθεμάτων, της ανθρωπολογικής και αρχαιολογικής ταυτότητας τους. Αυτή ακριβώς η συζήτηση της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας είναι που οδήγησε στην ψήφιση, και μετέπειτα υιοθέτηση των μελών-κρατών, της Διεθνούς Σύμβασης της UNESCO του 1970, όπου και αναθεωρήθηκαν οι όροι απόκτησης πολιτιστικών αγαθών και εδραιώθηκε το νομικό πλαίσιο προστασίας τους. Σταδιακά , πολλά Μουσεία θεσμοθέτησαν συγκεκριμένες πολιτικές απόκτησης πολιτιστικών εκθεμάτων , βασικότερη των οποίων είναι η ύπαρξη συνοδευτικού πιστοποιητικού των πολιτιστικών αγαθών προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε υποψία παράνομης κτήσης του⁵⁹.

2.2 Η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και η σύνδεση του με το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα

Η διακίνηση αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς, και συγκεκριμένα η ανάπτυξη του εμπορίου, έχει τις ρίζες του πολύ βαθιά στο χρόνο, κάτι το οποίο σχετίζεται άμεσα τόσο με την λανθασκαφή αρχαιολογικών αντικειμένων, όσο και με την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης εν γένει. Σύμφωνα με τον Βρέλλη (2016:1010) « [...] η παράνομη ανασκαφή αποτελεί την κύρια πηγή εφοδιασμού της διεθνούς αγοράς με αρχαιολογικά αντικείμενα και τον μεγαλύτερο ίσως από τους κινδύνους που απειλούν την πολιτιστική κληρονομιά ενός λαού⁶⁰ ». Η εμπορική διακίνηση αποτελεί μία πολύ σημαντική παράμετρο της διάδοσης του πολιτισμού των χωρών, καθώς αποτελεί μία από τις έξι βασικές οικονομικές συναλλαγές, βάσει του ευρωπαϊκού στατιστικού πλαισίου οι οποίες είναι οι εξής : i) η καλλιτεχνική δημιουργία, ii) η παραγωγική διαδικασία και η μετέπειτα εκδοτική-συγγραφική παράμετρος, iii) η συντήρηση των πολιτιστικών έργων-αγαθών, iv) η εκπαιδευτική διαδικασία γύρω από τα πολιτιστικά αγαθά, v) η σωστή διαχείριση και η εφαρμογή του κανονιστικού πλαισίου, vi) η εμπορική

⁵⁸ Brodie N. , Renfrew C. (2005), σελ.348

⁵⁹ ο.π. σελ. 351

⁶⁰ Βρέλλης, Σ. (2016), σελ. 1010

διακίνηση-εξαγωγή⁶¹. Το πόσο οικονομικά κερδοφόρα είναι η διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, και συγκεκριμένα η διακίνηση έργων τέχνης, αποτυπώνεται στις στατιστικές μελέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 2016⁶² και της UNESCO⁶³, όπου και καταλαμβάνει την πρώτη θέση στον πίνακα, όσον αφορά το οικονομικό μέγεθος των εξαγωγών-εισαγωγών σε σχέση με άλλες κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών(όπως οι αρχαιότητες).

Για κάποιον οικονομολόγο που εξειδικεύεται στην ανάλυση των ευρημάτων στατιστικών ερευνών, όπως οι προαναφερθείσες, είναι σχετικά εύκολο να αντιληφθεί το μέγεθος κέρδους των πολιτιστικών επιχειρήσεων/ οίκων δημοπρασιών, σε σχέση με την άνθιση της εμπορικής ενασχόλησης. Το οικονομικό κέρδος αποτελεί πηγή ισχύος στα πλαίσια της διεθνούς αγοράς, δημιουργώντας ,αναπόφευκτα, την κυριάρχηση συγκεκριμένων μεγάλων οίκων, σε σχέση με οίκους μικρότερης εμβέλειας και οικονομικής ισχύος. Κάτι τέτοιο οδηγεί τα κράτη σε μια άτυπη παρέμβαση, προκειμένου να διασφαλίσουν την επιβίωση της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Σε μια προσπάθεια άμεσης παρέμβασης και διασφάλισης της πολιτιστικής ταυτότητας, τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης εισήγαγαν την έννοια της «πολιτιστικής πολυμορφίας»⁶⁴, προκειμένου να τοποθετηθούν οι βάσεις μιας διεθνούς συμφωνίας που θα μπορούσε να δημιουργήσει έναν νέο "πολιτιστικό πυλώνα" της διεθνούς διακυβέρνησης, δίπλα στον "εμπορικό πυλώνα" που συνάπτεται από τους κανόνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

Το παράνομο εμπόριο αποτελεί ,επί της ουσίας, μια παράλληλη αγορά, η οποία δραστηριοποιείται στα πλαίσια μιας ‘γκρίζας’ ζώνης , ισορροπώντας εντός νόμιμου και μη νόμιμου πλαισίου , ενώ την ίδια στιγμή ορίζεται ως << ο τόπος και ταυτόχρονα το σύνολο των κανόνων στα όρια των οποίων πραγματοποιείται μια διαρκής ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών. Η παραγωγή, διακίνηση, κατανάλωση και χρήση τους απαγορεύεται ή ρυθμίζεται πολύ αυστηρά από τη νομοθεσία των περισσότερων κρατών ή/και από το διεθνές δίκαιο, λόγω του ότι συνιστά απειλή για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την υγεία και τη δημόσια ασφάλεια⁶⁵>>. Η παράνομη εμπορική δραστηριότητα προκύπτει από το μέγεθος προσφοράς και ζήτησης, ενώ παράλληλα

⁶¹ ESSnet-CULTURE (2012), σελ.29

⁶² Eurostat (2016), σελ.99

⁶³ UNESCO (2016) ,σελ.36-37

⁶⁴ σχετικά με την έννοια της << πολιτιστικής πολυμορφίας>> βλέπε στο : Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη διατήρηση και την προαγωγή της πολιτιστικής πολυμορφίας: ο ρόλος των ευρωπαϊκών περιφερειών και των διεθνών οργανισμών όπως της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης (2002/2269(INI))

⁶⁵ Λαμπροπούλου Ε. (2016) , σελ. 1034

με την παράνομη αγορά αναπτύχθηκαν και παράνομες πρακτικές, στις οποίες και συγκαταλέγεται η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης ή αλλιώς λαθρεμπόριο. Το πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς προϋποθέτει τον εντοπισμό οικονομικών δραστηριοτήτων ιδιαιτέρως παραγωγικών και κερδοφόρων, κάτι το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στα πλαίσια νόμιμων δραστηριοτήτων, αλλά και παράνομων. Εντός της ελεύθερης αγοράς, αγαθά τα οποία εμφανίζουν μεγάλη ζήτηση, αλλά περιορισμένη προσφορά, δημιουργούν το πλαίσιο εκείνο που προσελκύει επιχειρηματικές δραστηριότητες εκτός του νόμιμου πλαισίου, κάτι το οποίο αν συνδυαστεί και με το ελάχιστο ποσοστό επικινδυνότητας εντοπισμού της παράνομης δραστηριότητας, ήτοι σύλληψης, δημιουργεί ευνοϊκό πλαίσιο στην εμπλοκή επιχειρηματικών ομάδων. Όμως, όπως εύστοχα επισημαίνει η Λαμπροπούλου(2016:1031) << [...] η παράνομη αγορά δεν ταυτίζεται με το οργανωμένο έγκλημα. Η σχέση τους συνίσταται στο ότι οι παράνομες αγορές αποτελούν πηγή εισοδήματος για το οργανωμένο έγκλημα⁶⁶>>. Όπως επισημαίνει και η Βιδάλη (2017: 150) << η διάρθρωση του οργανωμένου εγκλήματος δεν είναι προσωποπαγής αλλά πραγματοπαγής>> καθότι η δομή-πυρήνας της διαρθρώνεται στα πλαίσια λειτουργίας μιας εταιρείας ή/και εμπορικής επιχείρησης, και όχι υπό την αρχηγία ηγετικού προσώπου⁶⁷. Η παράνομη αγοραπωλησία πολιτιστικών αγαθών, και συγκεκριμένα έργων τέχνης, ταυτίζεται σε πολλά σημεία με τη νόμιμη, ωστόσο οι διαδικασίες που ακολουθούνται λειτουργούν εκτός νόμιμου πλαισίου, υπακούοντας σε άλλους "κανόνες". Κίνητρο των παράνομων αυτών διαδικασιών είναι πάντα το κέρδος, στην επίτευξη του οποίου ακολουθούνται υπόγειες πρακτικές τόσο προς αύξηση αυτού, όσο δε στοχεύοντας στην εξάλειψη οποιασδήποτε μορφής ανταγωνισμού. Η διάρθρωση αυτών των ομάδων είναι ίδια με εκείνη των νόμιμων δραστηριοτήτων (εξαγωγείς, εισαγωγείς, διαμεσολαβητές, έμποροι), όμως ο ιεραρχικός πυρήνας διαφέρει καθότι βασίζεται σε σχέσεις εμπιστοσύνης και εχεμύθειας. Βασικός παράγοντας δραστηριοποίησης αυτών των παράνομων αγορών αποτελεί η ύπαρξη συντήρησης ενός μυστικού δικτύου, στο οποίο πολύ δύσκολα εισέρχεται κάποιος καθώς βασίζεται σε προσωπικές σχέσεις, οι οποίες και καλλιεργούνται στα πλαίσια σχέσεων εμπιστοσύνης και γνωριμιών. Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης αποτελεί αρκετά κερδοφόρα επιχείρηση, κάτι το οποίο αρχικώς δελέασε τις ομάδες οργανωμένου εγκλήματος, καθότι προκειμένου να συνεχίσουν να δραστηριοποιούνται στις γενικότερες παράνομες

⁶⁶ ο.π. σελ. 1031

⁶⁷ Βιδάλη, Σ. (2017), σελ. 150-151

δράσεις τους, χρειάζονται κεφάλαιο, όπου εν συνεχεία τους προσφέρει το λαθρεμπόριο έργων τέχνης.

2.3 Νομιμοποίηση παράνομων κεφαλαίων μέσω του εμπορίου έργων τέχνης

Όπως αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών έχει βαθιά τις ρίζες της στο χρόνο αποτελώντας ένα διαχρονικό φαινόμενο, ωστόσο το ξέπλυμα χρήματος ή αλλιώς η νομιμοποίηση εσόδων παρανόμως κτηθέντων αγαθών μέσω της παράνομης διακίνησης, αποτελεί ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο το οποίο χρονολογείται περί τα τέλη του 20ου αιώνα⁶⁸. Αντλώντας δεδομένα από την έκθεση της Επιτροπής Ασφαλείας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής του έτους 2016⁶⁹, εγκληματικές οργανώσεις του Ισλαμικού κράτους προέβησαν σε μεταφορές κεφαλαίων προερχόμενα από την διακίνηση αγαθών πολιτιστικού χαρακτήρα, χρησιμοποιώντας τις ίδιες παράνομες μεθόδους μεταφοράς χρημάτων με εκείνες άλλων παράνομων δραστηριοτήτων τους (λαθρεμπόριο πετρελαίου κ.α.). Οι μεταφορές χρημάτων διεξήχθησαν μέσω του συστήματος hawala, το οποίο επιτρέπει τη μεταφορά χρημάτων σε διεθνές επίπεδο, σε ελάχιστο χρόνο και χωρίς να αφήνει ίχνη ανίχνευσης διακινούμενων κεφαλαίων. Σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε πως υπάρχει μία σύνδεση του παράνομου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών με τη χρηματοδότηση τρομοκρατικών ομάδων, κάτι το οποίο επισημαίνει και η Σύμβαση της UNESCO του 1970.

Σύμφωνα με την FAFT ⁷⁰(Ομάδα Χρηματοοικονομικής Δράσης) , η οποία και αποτελεί έναν διεθνώς αναγνωρισμένο φορέα δημιουργίας διεθνών κανόνων, προτύπων και κριτηρίων, στην καταπολέμηση του φαινομένου της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, αναφέρει ρητά στην Έκθεση της πως το Ισλαμικό κράτος διασφαλίζει έσοδα από πολιτιστικά αγαθά μέσα από δύο δραστηριότητες : α) παράνομη διακίνηση και πώληση αρχαιοτήτων και πολιτιστικών αγαθών και ,β) από την υπερφορολόγηση - υπερκοστολόγηση των διαμεσολαβητών-διακινητών που τα εμπορεύονται⁷¹. Ο ενεργός και βαρύνουσας

⁶⁸ DeSanctis, F.M. (2013), sel. 2

⁶⁹ HIS (2016), σελ. 5

⁷⁰ Έκθεση FAFT (2015), σελ. 16, 37

⁷¹ ο.π.

σημασίας ρόλος της Ομάδας Χρηματοοικονομικής Δράσης εντοπίζεται και στο γεγονός πως, εκπρόσωπος της κλήθηκε πρώτη φορά να αναλύσει τα δεδομένα που είχε συλλέξει ο φορέας σχετικά με τα προαναφερθέντα, στην 4η Τακτική Σύνοδο της Επικουρικής Επιτροπής των κρατών- μελών της Σύμβασης της UNESCO το 2016, όπου και αναφέρθηκε στη σύνδεση του φαινομένου ξεπλύματος μαύρου χρήματος με την χρηματοδότηση τρομοκρατικών ομάδων και τα οικονομικά οφέλη που προσκομίζονται από την παράνομη διακίνηση αγαθών πολιτιστικού ενδιαφέροντος⁷².

2.4 Η Παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και η γκρίζα αγορά

Η παγκόσμια αγορά πολιτιστικών αγαθών έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ερευνητές ως μια “γκρίζα” ζώνη συναλλαγών, η οποία συνδέεται άμεσα με την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών. Η αναγωγή μιας συναλλαγματικής διαδικασίας, όπως παραδείγματος χάριν η αγορά αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς, στον χαρακτηρισμό της ως “γκρίζας” αγοράς προκύπτει από την εξισορρόπηση νόμιμων και μη διαδικασιών κατά τον εντοπισμό οικονομικών κεφαλαίων. Στα πλαίσια του διεθνικού εμπορίου αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς, η ύπαρξη της “γκρίζας” αγοράς αποτελεί επί της ουσίας μια παράλληλη αγορά, η οποία ενεργοποιείται και δραστηριοποιείται υπογείως, εκτός και εντός νόμιμου πλαισίου. Σύμφωνα με τους Mackenzie & Yates (2017:71), οι παράλληλες αγορές δεν είναι απαραίτητες παράνομες, αλλά τα αντικείμενα τα οποία διακινούνται δεν έχουν την κατάλληλη άδεια από τις αντίστοιχες κρατικές αρχές ή/και τους κατασκευαστές, να διοχετευτούν στην αγορά και να εμπλακούν σε διαδικασίες πώλησης-αγοράς. Υφίστανται δύο διαστάσεις ερμηνείας της “γκρίζας” αγοράς σε ότι αφορά την διακίνηση πολιτιστικών αγαθών. Αρχικά, εντός των πολιτιστικών αγαθών που διακινούνται εντάσσονται και τα αρχαιολογικής ταυτότητας αντικείμενα, τα οποία σε όλα τα στάδια διακίνησης τους φέρουν παραβατικό πρόσημο. Από το στάδιο της λανθρασκαφής έως το στάδιο της δημοπρασίας ή/και τοποθέτησης τους σε Μουσεία ως εκθέματα, οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα παραβαίνουν τόσο το νομοθετικό πλαίσιο των κρατών προελεύσεως, όσο και το διεθνές πλαίσιο προστασίας πολιτιστικών αγαθών⁷³. Παράλληλα, η νόμιμη αγορά πολιτιστικών αγαθών αποτελεί ένα συνονθύλευμα

⁷² <http://www.fatf-gafi.org/publications/corruption/documents/g20-acwg-fatf-october-2016.html>

⁷³ Mackenzie & Yates, (2017), σελ. 72

νόμιμων και παράνομων διαδικασιών, πάνω στο οποίο βασίζεται και ο χαρακτηρισμός της ως “γκρίζας” αγοράς. Ο συνδυασμός νόμιμων και παράνομων μέσων είναι αυτός που εκθέτει τους Οίκους Δημοπρασιών και τα Μουσεία, καθότι τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία εκτίθενται ή δημοπρατούνται, σε πλείστες περιπτώσεις αποτελούν αντικείμενα κρατικών διεκδικήσεων, μέσω νομικών αξιώσεων επαναπατρισμού τους⁷⁴.

Η αγορά έργων τέχνης είναι “παραδοσιακά αδιαφανής”, όπως επισημαίνουν εύστοχα οι Mackenzie & Yates (2017: 77). Αντιπαρερχόμενοι το γεγονός πως η διακίνηση έργων τέχνης βασίζεται στην συναλλαγή τεράστιων οικονομικών κεφαλαίων, η λειτουργική βάση στην οποία βασίζεται η συντήρηση της αγοράς έργων τέχνης έγκειται σε σχέσεις εμπιστοσύνης και “ποιότητας υπηρεσιών” μεταξύ των εμπλεκομένων, κάτω από άκρα μυστικότητα⁷⁵. Η διαφύλαξη της ανωνυμίας τόσο των πωλητών όσο και των ενδιαφερόμενων αγοραστών, σε περιπτώσεις δημόσιων δημοπρασιών, ενισχύει και συντηρεί το ήδη υφιστάμενο πλαίσιο σχέσεων που αναφέραμε παραπάνω, δημιουργώντας έναν πυρήνα αξιοπιστίας. Ενδιαφέρουσα παράμετρος ένταξης του εμπορίου έργων τέχνης στην επονομαζόμενη “γκρίζα” αγορά , αποτελεί η διαδικασία νομιμοποίησης των αντικειμένων μέσω σταδιακού “ξεπλύματος” τους⁷⁶. Αναφερόμαστε σε μια σταδιακή νομιμοποίηση των παρανόμως διακινηθέντων πολιτιστικών αγαθών , μέσω της διαδοχικής εναλλαγής ιδιοκτητών-διαμεσολαβητών, έως ότου εισαχθούν επίσημα στην νόμιμη αγορά. Αυτή η διαδικασία αποτελεί τον πυρήνα πολλών παράνομων οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα διακίνησης πολιτιστικών αγαθών⁷⁷, καθώς εντός των παροχών που διαφημίζουν εντάσσεται και η σταδιακή νομιμοποίηση των αντικειμένων, με άμεσο στόχο την εισαγωγή τους στην νόμιμη αγορά. Όπως θα αναλύσουμε και στο επόμενο κεφάλαιο , η διαδικασία “ξεπλύματος” των παρανόμως κτηθέντων και διακινηθέντων πολιτιστικών αγαθών ενέχει ,κατά μία έννοια, λυτρωτικό χαρακτήρα καθώς σε πλείστες περιπτώσεις προτάσσονται επιχειρήματα που βασίζονται σε μιας μορφής διάσωση των αντικειμένων, κυρίως από αποικιοκρατικές πολιτικές.

⁷⁴ ο.π. σελ.73

⁷⁵ ο.π.

⁷⁶ ο.π. σελ. 82

⁷⁷ ο.π.

2.5 Ο Πολιτιστικός Καπιταλισμός και η εξέλιξη του σε μια νεοφιλελεύθερης μορφής αποικιοκρατία

Η εμπορία πολιτιστικών αγαθών άρχισε να εξελίσσεται σε σοβαρή πηγή οικονομικού οφέλους μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αποτελούν την μεγαλύτερη αγορά διακίνησης έργων τέχνης, καθώς επίσης και αρχαιοτήτων, παγκοσμίως. Πολιτιστικά αγαθά μεταφέρονται και δημοπρατούνται, μέσω συγκεκριμένων ροών διακίνησης, έχοντας ως πηγή προέλευσης τριτοκοσμικές χώρες με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Καταλήγουν δε σε εύπορα κράτη, ενισχύοντας, μέσω του πολιτιστικού συμβολισμού που φέρει η κατοχή αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, την οικονομική δύναμη-υπεροχή τους στα πλαίσια των διεθνών ανταγωνιστικών σχέσεων. Η διακίνηση έργων τέχνης από την πηγή προελεύσεως στην διεθνή αγορά, φέρει χαρακτηριστικά εμπορευματοποίησης των πολιτιστικών αγαθών, καθότι καταλήγουν σε ιδιωτικές συλλογές συλλεκτών. Υφίσταται λοιπόν μια διαδικασία "ιδιωτικοποίησης" των πολιτιστικών αγαθών, μέσω δημοπρασιών και όχι μόνο. Οι περιπτώσεις λεηλασίας, παράνομης διακίνησης και πώλησης πολιτιστικών αγαθών αποτυπώνουν πιθανώς την ύπαρξη ανισορροπίας της παγκόσμιας δύναμης, καθώς τα πολιτιστικά αγαθά που παρανόμως διακινούνται και πωλούνται αποτελούν άτυπα σύμβολα μετααποικιακής κυριαρχίας και οικονομικής ισχύος, φέροντας σαφώς συναισθηματικό βάρος. Η παγκόσμια αγορά πολιτιστικών αγαθών αποτελεί μια προέκταση της ευρωπαϊκής αποικιακής πολιτικής, η οποία και ενσωματώνει ιδανικά του κοινωνικού και πολιτιστικού κεφαλαίου, καθώς η κτήση τέτοιων αγαθών ενισχύει το κοινωνικό στάτους των αποικιοκρατών ευγενών⁷⁸. Σε αυτή τη μετααποικιακή κληρονομιά, η αγορά τέχνης συνεχίζει να γίνεται ευρέως αντιληπτή ως διοχετευτική πολιτιστική κληρονομιά προς τη Δύση, μέσω διεθνών ανταλλακτικών κέντρων σε Ευρώπη και ΗΠΑ. Πάραυτα, χώρες όπως η Κίνα και τα κράτη του Κόλπου διεκδικούν μερίδιο ως αναδύμενες οικονομικές υπερδυνάμεις, αλλάζοντας με αυτό τον τρόπο τα κέντρα οικονομικής ισορροπίας/εξουσίας, δημιουργώντας νέες σχέσεις ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες,

Η ύπαρξη πολιτιστικών αντικειμένων της Ασίας στην αγορά τέχνης προκύπτει ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, βασιζόμενη στην ανάπτυξη της αποικιοκρατικής νοοτροπίας των κρατών. Η εμπορευματοποίηση πολιτιστικών αγαθών, υπό το πρόσχημα της

⁷⁸ Yates D, Mackenzie S, Smith E.(2017), σελ. 246

συντήρησης και προστασίας τους από φθορά, σε πλείστες περιπτώσεις έρχεται σε σύγκρουση με το νομοθετικό πλαίσιο των κρατών προελεύσεως, κάτι το οποίο δεν απασχολεί ιδιαίτερος όσους εμπλέκονται στην παράνομη διακίνηση των έργων αυτών(π.χ διακινητές, μεσολαβητές κ.α.), καθώς επικρατεί η πεποίθηση πως δεν θα τιμωρηθούν ποτέ.⁷⁹ Οι Mackenzie, Yates & Smith (2017:249), επιχείρησαν να αποδώσουν εννοιολογικά τον όρο ‘νεοφιλελεύθερη αποικιοκρατία’⁸⁰, ορίζοντας την ως μια διαδικασία εμπορευματοποίησης-μετατροπής των πολιτιστικών αγαθών σε εκποιήσιμη περιουσία. Ο συσχετισμός αυτός ανάμεσα στον πολιτιστικό συμβολισμό και στην επίδειξη οικονομικής ισχύος στα πλαίσια διεθνών ανταγωνιστικών σχέσεων, είναι αυτός που έθεσε τις βάσεις για αλλαγή των παγκόσμιων ροών παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Κατά μία έννοια, η ενσωμάτωση πολιτιστικών αγαθών εντός των ιδεωδών μιας εθνικής κυριαρχίας , και της αναπτυσσόμενης έννοιας περί μιας παγκόσμιας κληρονομιάς όλης της ανθρωπότητας, είναι αυτή που παρουσιάζει την ιδιωτική συλλογή του παρελθόντος ως περίπτωση παραβίασης του δικαιώματος παγκόσμιας πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλλαγής των ροών διακίνησης αποτελεί το παράδειγμα της Κίνας, η οποία και αποτελεί την κυρίαρχη οικονομικά υπερδύναμη εντός των κρατών της Ασίας. Προκειμένου να ενισχυθεί το αίσθημα εθνικής ταυτότητας και η υπεροχή της Κίνας έναντι των υπολοίπων κρατών, οι οικονομικοί πόροι που διατίθενται στην περισυλλογή πολιτιστικών αντικειμένων στοχεύουν στην δημιουργία ενός κέντρου ενοποίησης της Ασιατικής πολιτιστικής κληρονομιάς, στο οποίο κέντρο ενεργό ρόλο φαίνεται να έχουν και οι οικονομικά ισχυροί Κινέζοι , καθώς συμμετέχουν ενεργά σε δημοπρασίες μεγάλων οίκων. Πιθανώς οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού και οικονομικής ευθυγράμμισης της Κίνας με το παγκόσμιο γίνεσθαι να σχετίζονται με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού και την επίδραση της παγκοσμιοποίησης⁸¹. Η σωρευτική πολιτική της Κίνας, σε ότι αφορά την πολιτιστική κληρονομιά, επιδιώκει τόσο στην ανάδειξη της ως οικονομική υπερδύναμη, όσο και στην ενίσχυση της εθνικής της ταυτότητας. Η ανάδειξη της ως αγοραστική υπερδύναμη συνδυάζεται και με την παραχώρηση κεφαλαίων στην ενίσχυση νομικών και διπλωματικών διεργασιών-δικεκδικήσεων έργων τέχνης, σε μια προσπάθεια επαναπατρισμού αυτών.

⁷⁹ ο.π. , σελ 249

⁸⁰ ο.π.

⁸¹ ο.π., σελ. 250-252

2.6 Η χρήση του συστήματος Hawala στην παράνομη διακίνηση

Όπως αναφέραμε και στο κεφάλαιο 2.3 περί νομιμοποίησης παράνομων κεφαλαίων μέσω του εμπορίου έργων τέχνης, το σύστημα Hawala είναι αρκετά διαδεδομένο, ακριβώς λόγω της απουσίας ταυτοποίησης και εντοπισμού των συναλλαγών που λαμβάνουν χώρα. Αποτελεί ένα μέσο αποστολής χρημάτων από μία χώρα σε μία άλλη, χωρίς να γίνεται χρήση κάποιου χρηματοπιστωτικού συστήματος ή τραπεζικού λογαριασμού.⁸² Αν και χρησιμοποιείται ευρέως από μετανάστες, προκειμένου να αποστείλουν χρήματα στις πατρίδες τους και να ενισχύσουν οικονομικά τις οικογένειες τους, το σύστημα αυτό ενδείκνυται και για σκιώδεις συναλλαγές καθώς δεν μπορεί ούτε να φορολογηθεί ούτε να ιχνηλατηθεί. Το σύστημα hawala εμφανίζει τρεις μορφές-συστήματα χρήσης: i) την απλή εκδοχή της ή αλλιώς αντίστροφη Hawala, κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος αποστολέας από την Ελλάδα μεταβαίνει σε μια επιχείρηση η οποία διαθέτει σύστημα μεταφοράς χρημάτων hawala. Η συναλλαγή με τον υπάλληλο γίνεται με μετρητά, ενώ στη συνέχεια ο υπάλληλος δίνει εντολή στο παράρτημα π.χ. της Κίνας να δώσει τα χρήματα που έλαβε, κάνοντας χρήση του κοινού τους ταμείου, στον παραλήπτη⁸³. Ii) τον τριγωνικό διακανονισμό μέσω των δικτύων των παρόχων hawala. Σε αυτή την περίπτωση, (βάσει του προηγούμενου παραδείγματος), αν η Ελλάδα "χρωστάει" χρήματα στο παράρτημα της Κίνας και εκείνο με τη σειρά του στο παράρτημα του Νεπάλ, βάσει του γενικού δικτύου-ταμείου, το ελληνικό παράρτημα εξοφλεί το "χρέος" της Κίνας, όπου μέσω διακανονισμών των εμπλεκόμενων δικτύων μηδενίζεται το χρέος και των δύο.⁸⁴ Iii) την δυνατότητα διακανονισμού της αξίας των εμπορικών συναλλαγών (υπερτιμολόγηση/ υποτιμολόγηση) και τέλος iv) την επιδίωξη διακανονισμού μέσω φυσικής παρουσίας προσώπου και μεταφοράς μετρητών σε παραρτήματα του εξωτερικού. Συνήθως, οι συναλλαγές που πραγματοποιούνται μέσω του τελευταίου τρόπου είναι και αυτές που εμπλέκονται με εγκληματικές δράσεις, παράνομες δραστηριότητες, λαθρεμπόριο κ.α.⁸⁵.

Η μεγάλης κλίμακας χρήση του συστήματος hawala, σε όλες τις μορφές εγκληματικών και παραβατικών δραστηριοτήτων, εντοπίζεται και στην << Έκθεση για το σοβαρό και

⁸² Μιχαλοπούλου, Ε. (2019).σελ. 339-341

⁸³ ο.π., σελ. 340

⁸⁴ ο.π.

⁸⁵ ο.π., σελ. 341

οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα>>⁸⁶ του Αρχηγείου του Ελληνικής Αστυνομίας το 2018, όπου και γίνεται αναφορά στον ρόλο του ‘‘εγγυητή’’ ή αλλιώς ‘‘hawalander’’⁸⁷ σε περιπτώσεις παράνομης διακίνησης .

Κεφάλαιο 3 : Η ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΙΣΧΥΡΩΝ

3.1 Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης ως έγκλημα των ισχυρών

Η εγκληματικότητα των ισχυρών, ως όρος στην εγκληματολογική επιστήμη, εισήχθη από τον Pearce (1976:158-159)⁸⁸. τα μέσα της δεκαετίας του 1970, σε μια προσπάθεια να κατηγοριοποιηθεί βάσει πεδίου δράσης, η εγκληματικότητα ‘‘λευκού περιλαιμίου’’. Η εγκληματικότητα των ισχυρών αποτελεί , σύμφωνα με τον Barak (2015:105), εγκληματικές δραστηριότητες οι οποίες παρουσιάζουν την θυματοποίηση ως μια κανονικότητα, με φυσιολογικό και αναμενόμενο το ενδεχόμενο οποιασδήποτε παράπλευρης απώλειας, μέσα στα πλαίσια του ‘‘επιχειρείν’’⁸⁹. Τα εγκλήματα των ισχυρών , όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, διαφέρουν από τα κοινά εγκλήματα χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων , καθώς πλήττουν τα δημοκρατικά ιδεώδη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βαρυσήμαντη διαφορά από τα κοινά εγκλήματα αποτελεί το γεγονός πως. οι δράστες των εγκλημάτων αυτών παραβιάζουν το νόμο ενώ προηγουμένως έχουν αναμειχθεί στην διαμόρφωση του, καθιστώντας τον εντοπισμό τους δύσκολα ανιχνεύσιμο⁹⁰. Η εγκληματικότητα των ισχυρών συγκαταλέγεται στην ‘‘βαριά οικονομική εγκληματικότητα’’⁹¹, όπως εύστοχα επισημαίνει η Βιδάλη (2017:129). Κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα με την εγκληματικότητα των ισχυρών

⁸⁶ Ετήσια Έκθεση Ελληνικής Αστυνομίας για << το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα έτους 2018>>

⁸⁷ Ετήσια Έκθεση Ελληνικής Αστυνομίας για << το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα έτους 2018>> (2019) Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, σελ. 30

⁸⁸ Pearce, F. (1976), σελ.158-159

⁸⁹ Barak, (2015), σελ. 105

⁹⁰ Βιδάλη, Σ. (2019), σελ. 308

⁹¹ Βιδάλη, Σ. (2017), σελ. 129

δεν εντοπίζονται μόνο στα εγκλήματα λευκού περιλαιμίου, αλλά και σε άλλες πλέον κατηγορίες εγκλημάτων όπως : i) κρατικά εγκλήματα, ii) τα εταιρικά εγκλήματα, iii) ο συνδυασμός αυτών, δηλαδή τα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα⁹², iv) το οργανωμένο έγκλημα και v) η εγκληματικότητα "ψηλού καπέλου"⁹³. Για την ενασχόληση του οργανωμένου εγκλήματος με την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και συγκεκριμένα έργων τέχνης, θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο όπου και θα εστιάσουμε στην εμπλοκή της μαφίας. Όσον αφορά τη σύνδεση της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης και την εγκληματικότητα των ισχυρών, θα πρέπει να εστιάσουμε και στον παράγοντα "τεχνολογία".

Η ανάπτυξη και εξέλιξη της τεχνολογίας, και συγκεκριμένα η ελεύθερη πρόσβαση και διάδοση των διαδικτυακών πληροφοριών, αποτέλεσε τη βάση ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας τον 21ο αιώνα. Οι διαδικτυακές συναλλαγές και η ψηφιοποιημένη εκδοχή του εμπορίου (πλέον σε όλους τους τομείς) , δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος στην ανάπτυξη παραβατικών τεχνικών διακίνησης έργων τέχνης και πολιτιστικών αγαθών εν γένει. Η δημιουργία διαδικτυακών ιστοτόπων , τόσο νόμιμων επιχειρήσεων όσο και παράνομων, οδήγησε σε μια ανεξέλεγκτη πώληση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία και αποτελεί σοβαρή απειλή, καθώς διακινούνται έργα τέχνης αγνώστου προελεύσεως ενώ παράλληλα αναρτώνται προς πώληση πολιτιστικά αντικείμενα χωρίς να υφίσταται ασφαλής μέθοδος ελέγχου αυτών. Η ανασφάλεια γύρω από την αυθεντικότητα των προς πώληση έργων τέχνης προβλημάτισε εξίσου τους διεθνείς οργανισμούς και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, γι' αυτό και το 2016 διοργανώθηκε ημερίδα(με πρωτοβουλία της UNESCO) σχετικά με την απειλή που δημιουργείται από την διαδικτυακή αγοραπωλησία έργων πολιτιστικής κληρονομιάς, στην οποία ημερίδα συμμετείχαν ως ομιλητές και εκπρόσωποι παγκοσμίου εμβέλειας ιστοτόπων-επιχειρήσεων πώλησης⁹⁴. Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης συγκαταλέγεται, κατά μία έννοια , στην εγκληματική δραστηριότητα των ισχυρών καθώς απαιτεί χρήση μεγάλων οικονομικών κεφαλαίων, προκειμένου να διακινηθεί κάποιο αντικείμενο πολιτιστικής κληρονομιάς χωρίς να είναι εφικτή η ιχνηλάτηση του. Ασχέτως των οικονομικών απωλειών που δημιουργούνται , σε παγκόσμια κλίμακα, οι εγκληματικές δραστηριότητες προερχόμενες από την τάξη των ισχυρών ή αλλιώς εγκληματιών "λευκού

⁹² Kramer & Michalowski (2002), σελ.270

⁹³ Παπαχαραλάμπους, Χ. (2019), σελ. 139

⁹⁴<<The movement of cultural property>> (2016)

περιλαμίου'' , θίγουν θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες, όπως η ιστορία, η ταυτότητα και η εθνική πολιτιστική κληρονομιά⁹⁵.

Η αγορά που εμπορεύεται πολιτιστικά αγαθά συνδυάζει τόσο νόμιμες (οίκοι δημοπρασιών κ.α.) , όσο και παράνομες επιχειρηματικές φόρμες. Οι κύριες πηγές τροφοδότησης της αγοράς αυτής είναι οι λανθρασκαφές (όταν πρόκειται για αρχαιολογικής ταυτότητας αντικείμενα) και οι κλοπές (έργων τέχνης κ.α.). Ενώ λοιπόν τα μέσα τροφοδότησης της αγοράς κινούνται στο πλαίσιο της παρανομίας, η διοχέτευση και προώθηση τους στο εμπόριο ακολουθεί τη νόμιμη οδό. Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά σε σχέση με περιπτώσεις παράνομης διακίνησης όπλων και ναρκωτικών, καθότι όλα τα στάδια διακίνησης που ακολουθούνται σε αυτές τις περιπτώσεις εντάσσονται στην παρανομία. Η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών έχει χαρακτηριστεί από εγκληματολόγους ερευνητές ως μια διεθνική 'γκρίζα' αγορά⁹⁶, ακριβώς λόγω του ότι ισορροπεί και δραστηριοποιείται τόσο κάνοντας χρήση νόμιμων μέσων και προδιαγραφών, όσο και παρασκηνιακά χρησιμοποιώντας παράνομες τεχνικές.

3.1.1 Το Χρηματοπιστωτικό σύστημα και η εγκληματικότητα των ισχυρών

Το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος , μέσω της εισαγωγής του στη νόμιμη οικονομία, βασίζεται σε πολλές των περιπτώσεων στις παροχές που προσφέρονται από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Τα τραπεζικά ιδρύματα διαθέτουν μεγάλη ποικιλία παροχών-προϊόντων , στη βάση των οποίων δημιουργείται πρόσφορο έδαφος τέλεσης οικονομικών εγκλημάτων , ενώ παράλληλα εφευρίσκονται πρωτότυποι τρόποι και τεχνικές ξεπλύματος βρώμικου χρήματος⁹⁷. Σαφώς βέβαια, πρόσβαση σε αυτά τα προϊόντα δεν έχουν όλοι ανεξαιρέτως, καθώς το εκάστοτε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα διαθέτει λίστα προϋποθέσεων , βάσει της οποίας μπορεί να κάνει κάποιος χρήση των παροχών της . Επειδή τα κριτήρια είναι ως επί τω πλείστον εισοδηματικά, εξαιρούνται από το δικαίωμα χρήσης αυτών των παροχών άτομα τα οποία ανήκουν στα χαμηλότερα ταξικά στρώματα. Το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος

⁹⁵ Ferri, P.G. (2008), σελ. 44-89

⁹⁶ Mackenzie, S. (2011) , σελ. 71-73,79-80

Bowman, B.A. (2008) , σελ. 225-42

⁹⁷ Κωνσταντόπουλος, Β. (2020) , σελ. 117-119

μέσω του χρηματοπιστωτικού συστήματος εν γένει, δεν αφορά σε καμία περίπτωση την εγκληματικότητα "μπλε" περιλαιμίου, αλλά αντιθέτως την εγκληματικότητα των ισχυρών.

Θα αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες από τις μεθόδους ξεπλύματος χρήματος μέσω των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, τα οποία και σχετίζονται με οικονομικές παραβάσεις και συγκεκριμένα την εγκληματικότητα των ισχυρών. Τα προϊόντα αυτά των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων είναι τα εξής: i) τα ανώνυμα ομόλογα, προσφέρονται από αρκετές τράπεζες σε ορισμένα κράτη και δίνουν τη δυνατότητα αγοράς και μεταβίβασης τους χωρίς να αποτελεί προϋπόθεση η δήλωση στοιχείων. Η χρήση του διαδικτύου και η δυνατότητα ανώνυμων συναλλαγών επί εικοσιτετραώρου βάσεως ενισχύει την όλη διαδικασία, ενώ παράλληλα υπάρχει η δυνατότητα ρευστοποίησης ή/και μεταφοράς αυτών των ομολόγων σε τραπεζικούς λογαριασμούς. Ii) τα "penny stocks" αποτελούν μετοχές εικονικών εταιρειών, χαμηλής κεφαλαιοποίησης, που χρησιμοποιούνται ευρέως σε περιπτώσεις ξεπλύματος βρώμικου χρήματος. Αποτελούν μετοχές που ενδείκνυνται για χρήση στο χρηματιστήριο, όπου δίνεται η δυνατότητα μεταφοράς των δικαιωμάτων τους από τον αρχικό αγοραστή στον νέο, αλλάζοντας την αγοραστική-επενδυτική τους αξία⁹⁸. Iii) η διαδικασία του τραπεζικού δανεισμού είναι η πλέον διαδεδομένη στην νομιμοποίηση βρώμικου χρήματος. Δίνεται η δυνατότητα χορήγησης δανείου, χωρίς την δέσμευση υποθήκης, αλλά αντιθέτως η παρουσία τραπεζικών λογαριασμών σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διαφορετικών κρατών δίνει το δικαίωμα δέσμευσης χρημάτων από τη μία τράπεζα (εξωτερικού) ως ενέχυρο για την τράπεζα παροχής δανείου(εσωτερικού). Σύμφωνα με τον Falciani(2015:115)⁹⁹, αυτή είναι και η τελευταία φάση ενσωμάτωσης του βρώμικου χρήματος στη νόμιμη αγορά¹⁰⁰. Iv) η δυνατότητα τραπεζικής θυρίδας παρέχει τη δυνατότητα μη γνώσης του περιεχομένου της από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και δεν μπορεί να ελεγχθεί φορολογικά. Οι τραπεζικές θυρίδες, λόγω ακριβώς της απουσίας πληροφοριών σχετικά με το περιεχόμενό τους, μπορούν να χρησιμοποιηθούν από εγκληματικές οργανώσεις έως ότου οδηγηθούν τα καταπιστεύματα που εμπεριέχουν, σε διαδικασίες ξεπλύματος και νομιμοποίησης τους.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως, είναι η ίδια η φύση λειτουργίας των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και του τραπεζικού συστήματος εν γένει, αυτή που διαχωρίζει την εγκληματικότητα των ισχυρών από την κοινή εγκληματικότητα, καθότι οι παροχές-

⁹⁸ McDowell, J. (2001), σελ. 6-8

⁹⁹ Falciani, H. & Minguzzi, A. (2015). Το χρηματοκιβώτιο των φοροφυγάδων.

¹⁰⁰ Falciani, H. & Minguzzi, A. (2015), σελ. 115

προϊόντα που προσφέρει, ενδείκνυνται για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος ενώ ταυτοχρόνως μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο από τους ισχυρούς. Η παραβατικής μορφής χρήση των παροχών αυτών προκύπτει από το νόμιμο πλαίσιο. Αφήνει όμως ‘‘παραθυράκια’’ αξιοποίησης της νομίμου οδού για παράνομες σκιώδεις συναλλαγές, ιδιαίτερες σε περιπτώσεις παράνομης διακίνησης έργων τέχνης, όπου το πλαίσιο δράσης του φαινομένου λαμβάνει χώρα σε μια ‘‘γκρίζα’’ ζώνη αγοράς όπως είδαμε και στο κεφάλαιο 2.4.

3.2 Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης και η σύνδεση της με τη Μαφία

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η σύνδεση του οργανωμένου εγκλήματος με την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης, φέρει χαρακτηριστικά διεθνικού εγκλήματος. Σαφέστατα, η παράνομη αγοραπωλησία έργων τέχνης και γενικότερα η παράνομη αγορά που σχετίζεται με πολιτιστικά αγαθά, δεν ταυτίζεται με το οργανωμένο έγκλημα. Αντιθέτως, το γεγονός πως η αγοραπωλησία πολιτιστικών αγαθών επιφέρει τεράστια οικονομικά κέρδη στους εμπλεκόμενους, αποτελεί το σημείο ‘‘ταύτισης’’ του οργανωμένου εγκλήματος¹⁰¹ με την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης, καθότι οι εγκληματικές δραστηριότητες των ομάδων αυτών χρειάζονται χρηματοδότηση προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους.

Το Οργανωμένο Έγκλημα γοητεύει όλο και περισσότερο τον εγκληματολογικό κλάδο, οι σχέσεις του οποίου με την κοινωνία, η διαφοροποιημένη ένταση επιρροής και επιβολής που συναντάται ανά τον κόσμο, καθώς επίσης οι πρακτικές συγκάλυψης που ακολουθούνται, σχετίζονται άμεσα με περιπτώσεις διαφθοράς που οδηγούν στην διαπίστωση συμβιωτικών σχέσεων νομιμότητας και παρανομίας. Επίσης, η κοινωνική οργάνωση-διάρθρωση των ομάδων αυτών εμφανίζει ιεραρχική δομή, με σαφή κοινωνική διαστρωμάτωση των μελών τους, γύρω από ένα συγκεκριμένο ηγετικό πυρήνα. Η εγκληματική δραστηριοποίηση των ομάδων αυτών πηγάζει, ως ένα βαθμό, από την ανοχή της κοινωνίας απέναντι στις δράσεις τους, καθώς επίσης και από την απορρόφηση κυβερνητικών και οικονομικών ελίτ. Ο Cressey

¹⁰¹Λαμπροπούλου Ε. (2016), σελ. 1031

(2009:162-185)¹⁰² υποστήριξε πως οι μορφές οργανωμένου εγκλήματος που εμφανίστηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, αποτέλεσαν εισαγόμενο φαινόμενο, ως αποτέλεσμα των μεταναστευτικών ροών του παρελθόντος. Υπό μία άλλη οπτική, ο Chambliss (Βιδάλη:2017:47)¹⁰³ υπέδειξε την ύπαρξη μιας συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και τις πολιτικές ηγεσίες των κρατών, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η εμφάνιση του Οργανωμένου Εγκλήματος αποτελεί μια λύση του καπιταλιστικού συστήματος. Μέσα από το μοντέλο σχέσεων πατρωνίας-πελατείας, αναφέρεται σε δίκτυα πελατειακών σχέσεων “criminal networks” και σε παράνομες επιχειρήσεις “illegal enterprises”, θεωρία των δικτύων και επιχειρηματική θεωρία αντίστοιχα, ο συνδυασμός των οποίων καταλήγει σε μια κοινωνιολογική προσέγγιση ανάπτυξης εγκληματικών οργανώσεων¹⁰⁴. Σύμφωνα με την Σταμούλη, << ...[...] ο Block αναφέρει πως το οργανωμένο έγκλημα διαμορφώνεται μέσα από κλίκες πατρωνίας- πελατείας, αποτελούμενο από ένα κοινωνικό σύστημα (social system) και ένα κοινωνικό κόσμο (social world), αποτέλεσμα αμοιβαίων ανταλλακτικών σχέσεων μεταξύ επαγγελματιών εγκληματιών, πολιτικών, εκπροσώπων του ποινικού συστήματος.¹⁰⁵>> Οι ομάδες δράσης του Οργανωμένου Εγκλήματος δραστηριοποιούνται εντός νόμιμης και παράνομης οικονομίας, καλύπτουν δε καταναλωτικές (και κοινωνικές) ανάγκες τις οποίες η νόμιμη αγορά δεν μπορεί να καλύψει¹⁰⁶. Παράλληλα, εντός του πυρήνα κοινωνικής τους οργάνωσης, ισχυροποιούν το αίσθημα του “ανήκειν” μέσω της προστασίας των μελών της¹⁰⁷. Ανέκαθεν ζητούμενο της μαφίας ήταν η συσσώρευση εξουσίας, δύναμης και επιρροής, χωρίς αυτό να συνδέεται απαραίτητα με την απόκτηση πλούτου¹⁰⁸. Ο κώδικας δεοντολογίας αποτελεί τη θεμελιώδη βάση οποιασδήποτε νόμιμης ή παράνομης , κυβερνητικής ή μη οργάνωσης. Σύμφωνα με τον Cressey (2009:169) , το οργανωμένο έγκλημα ταυτίζεται με την ύπαρξη της Μαφίας, και ιδιαιτέρως της Σικελικής, διαχωρίζει βέβαια την “Μαφία” από την “μαφία”,

¹⁰² Cressey, D. (2009), σελ. 162-185

¹⁰³ Chambliss, W. 2η Έκδοση 2008, <<.. Το Ο.Ε συνιστά δομικό χαρακτηριστικό και “προϊόν” της αμερικανικής κοινωνίας, “ο εχθρός είμαστε εμείς”

Βιδάλη, Σ. (2017), σελ. 47

¹⁰⁴ Σταμούλη, Ε. (2015) , σελ. 108

¹⁰⁵ ο.π.

¹⁰⁶ Σταμούλη, Ε. (2016), σελ. 1197

¹⁰⁷ ο.π Βιδάλη , <<... Φέρεται όπως ακριβώς ένα καπιταλιστικό μόρφωμα, αλλά χωρίς το δικαιοκρατικό πλαίσιο του Κράτους. (Standing A.2010)>> σελ. 153

¹⁰⁸ Αν και, η εξάπλωση της Μαφίας και η επικράτηση της, ως ρυθμιστή των κοινωνικών, πολιτικών, αλλά και οικονομικών σχέσεων, κυρίως στην περιοχή της Σικελίας.....έχει άμεση σχέση με τις πολιτικές επιλογές μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι οποίες διευκόλυναν τη λειτουργία των διεθνών της σχέσεων και τη συνακόλουθη διεθνοποιημένη δράση της. Ριζάβα, Φ. (2012) σελ. 17

καθώς η δεύτερη αποτελεί μια ιδεολογική-φιλοσοφική έννοια, έναν ηθικό κώδικα κοινής αποδοχής (παραδοσιακής κατά μία έννοια) των Σικελών¹⁰⁹.

Η εξέλιξη και ο εκσυγχρονισμός των αγορών παγκοσμίως οδήγησε σε μια επιτακτική ανάγκη εγκλιματισμού της δράσης των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος στα σύγχρονα δεδομένα, προκειμένου να επιβιώσουν. Σαφέστατα, οι αλλαγές που επήλθαν ως επιτακτική ανάγκη επιβίωσης, δημιούργησαν εντάσεις και εσωτερικούς τριγμούς στον πυρήνα των οργανώσεων, κάτι το οποίο οδήγησε και στην κατάρρευση ηθικών αξιών και αρχών. Υιοθετήθηκε μια επιχειρηματική λογική και προσέγγιση που αποσκοπούσε ξεκάθαρα πλέον στην επίτευξη οικονομικού κέρδους. Η συμμετοχή στην ‘Μαφία’ δεν αφορούσε την ηθική τιμή, αρχή που πρέσβευε τους ‘παλιάς κοπής’ μαφιόζους, αλλά το χρήμα¹¹⁰. Η μετεξέλιξη της ‘επιχειρηματικής λογικής’ (θα αναφερθούμε συγκεκριμένα στο επόμενο κεφάλαιο) των εγκληματικών συμμοριών, διατηρώντας σε μεγάλο βαθμό τις ρίζες και την επιρροή τους, σχετίζεται σαφώς και με την ενασχόληση με την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης, καθώς σαν παράνομη αγορά παρουσιάζει μεγάλα οικονομικά οφέλη. Όπως εύστοχα επισημαίνει η Hirschfeld (2015:24-25)¹¹¹, οι βασικές λειτουργίες του Οργανωμένου Εγκλήματος συνοψίζονται στην οργάνωση αρρυθμιστων αγορών σε ιεραρχικά μονοπώλια μέσω της απειλής ή/και χρήσης βίας, καθώς επίσης και στην δημιουργία παράνομων επιχειρήσεων με περιορισμένο οικονομικό ανταγωνισμό και σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιφέρεια¹¹².

Καταλήγοντας, η σύνδεση των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος με την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης περιστρέφεται γύρω από την απόκτηση κέρδους. Αν η παράνομη αγορά δεν προσέφερε τεράστια κέρδη σε όσους εμπλέκονται και δραστηριοποιούνται εντός αυτής, δεν θα εντοπιζόνταν επιχειρηματική-εγκληματική δραστηριοποίηση της Μαφίας.

3.2.1 Το *modus operandi* της παράνομης διακίνησης ως εγκληματική δραστηριότητα της Μαφίας

Το παράνομο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον του διεθνικού και οργανωμένου εγκλήματος, λόγω ακριβώς του τεράστιου οικονομικού οφέλους

¹⁰⁹ Cressey D,(2009), σελ. 169

¹¹⁰ Paoli, L.(2003) σελ. 151-153

¹¹¹ Hirschfeld, K. (2015). *Gangster States, Organised Crime, Kleptocracy and Political collapse*.

¹¹² Hirschfeld, K. (2015), σελ.24-25

που προσφέρει η διακίνηση του. Η εμβληματική επιχείρηση “Πανδώρα” (“Operation Pandora”¹¹³), που έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2016 και στην οποία συνεργάστηκαν αστυνομικές αρχές από δεκαοχτώ ευρωπαϊκές χώρες, έφερε στο προσκήνιο την εμπλοκή του οργανωμένου εγκλήματος με την παράνομη αγορά πολιτιστικών αγαθών και αρχαιοτήτων. Την εποπτεία της αστυνομικής επιχείρησης είχαν τόσο η INTERPOL, όσο επίσης η EUROPOL και η UNESCO. Το αποτέλεσμα της αστυνομικής επιχείρησης ήταν να εντοπιστούν και κατασχεθούν περισσότερα από 3.500 αντικείμενα πολιτιστικής κληρονομιάς, στα πλαίσια μιας πρωτοφανούς πανευρωπαϊκής αστυνομικής επιχείρησης, η οποία και διεξήχθη παράλληλα σε δεκαοχτώ κράτη. Οι αστυνομικές αρχές που συμμετείχαν οδηγήθηκαν στη σύλληψη 75 ατόμων, ανάμεσα τους και αξιωματούχοι των τοπικών αστυνομικών αρχών, τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους βάσει εγκληματικών δικτύων. Αυτή η επιχείρηση καταδεικνύει ότι τα δίκτυα οργανωμένου εγκλήματος δεν περιλαμβάνουν μόνο κλέφτες και ληστές, αλλά και διεφθαρμένους αξιωματούχους και επαγγελματίες της αγοράς τέχνης που διευκολύνουν την διαδικασία της παράνομης διακίνησης και εν συνεχεία το “ξέπλυμα” των αγοραπωλησιών. Η επιτυχία της επιχείρησης ακολουθήθηκε και τα επόμενα έτη έως και την πιο πρόσφατη του 2021 με το όνομα “Operation Pandora VI”¹¹⁴.

Μια παρόμοια υπόθεση διαλευκάνθηκε τον Σεπτέμβριο του 2016 στη Νάπολη. Η συγκεκριμένη υπόθεση σχετίζεται με την κλοπή δύο πινάκων από το Μουσείο Βαν Γκογκ στο Άμστερνταμ, όπου τα έργα είχαν κλαπεί το 2002. Η διαφορά των δύο περιπτώσεων έγκειται στο γεγονός πως, οι δύο πίνακες εντοπίστηκαν σε σπίτι ιδιοκτησίας αφεντικού της οργάνωσης “Καμόρα”, έπειτα από πληροφοριοδότες που υπαινίχθηκαν πως εθεάθησαν οι πίνακες εντός της οικίας. Αυτή η υπόθεση καταδεικνύει πως η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αντικειμένων μπορεί να συνδυαστεί με άλλες μορφές παράνομου εμπορίου, μιας και το εύρος δραστηριοποίησης αυτών των οργανωμένων εγκληματικών ομάδων δεν περιορίζεται μόνο στην διακίνηση ναρκωτικών κ.α., αλλά εστιάζει και δραστηριοποιείται όπου εντοπίζει πρόσφορο έδαφος οικονομικού κέρδους¹¹⁵. Συμπέρασμα των δύο ενδεικτικών περιπτώσεων διακίνησης πολιτιστικών αγαθών είναι το γεγονός πως, το οργανωμένο έγκλημα και τα εγκληματικά δίκτυα που το απαρτίζουν εμπλέκονται ενεργά σε παράνομες αγορές εκτός των μέχρι τώρα δεδομένων που διέθεταν οι αστυνομικές αρχές, όπως π.χ. το εμπόριο ναρκωτικών

¹¹³ <http://news.culturecrime.org/entry/mark2016cyprus-police-c.html>

¹¹⁴ <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2022/52-arrests-in-operation-across-28-countries-targeting-trafficking-in-cultural-goods>

¹¹⁵ <https://calgary.citynews.ca/2016/09/30/2-van-gogh-paintings-recovered-by-italian-anti-mafia-police/>

ουσιών και όπλων, αλλά αντιθέτως εμπλέκονται ενεργά όπου υπάρχει πιθανότητα αποκόμισης οικονομικού οφέλους.

Αναμφισβήτητα, έχει παρατηρηθεί η ύπαρξη εξειδίκευσης ρόλων των εμπλεκομένων σε άλλου είδους δίκτυα εμπορίας (π.χ. ναρκωτικών, όπλων, ανθρώπων), τα οποία σχετίζονται με την εκπλήρωση συγκεκριμένων καθηκόντων, ενώ ταυτοχρόνως η ανάθεση συγκεκριμένου ρόλου σε κάποιον ‘‘ειδικό’’ πολλές φορές καθορίζει και το ποσοστό επιτυχίας. Η εξειδικευμένη γνώση για τη διακίνηση έργων τέχνης και αρχαιοτήτων περιλαμβάνει τον εντοπισμό τοποθεσιών, τη μεταφορά, την εξαγωγή του αντικειμένου (το διακρατικό λαθρεμπόριο), την πώληση και το ξέπλυμα των κερδών. Έκπληξη προκαλεί το γεγονός πως, η σύνδεση των ελίτ της αγοράς τέχνης με τις δραστηριότητες του οργανωμένου εγκλήματος, είναι κάτι παραπάνω από τυχαία. Τόσο μεγάλοι οίκοι δημοπρασιών, όσο Μουσεία και συλλέκτες έργων τέχνης συνδέονται επιχειρηματικά με τα οργανωμένα εγκληματικά δίκτυα και την καταστροφική λεηλασία αγαθών παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, κάτι το οποίο προκύπτει από διεξαχθείσες έρευνες. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τρεις από αυτές :α) η λεηλασία των ναών της Καμπότζης συνδέεται με μεγάλο οίκο δημοπρασιών¹¹⁶, β) η παράνομη διακίνηση αντικειμένων από το Ιράκ, συνδέεται με γνωστό αμερικανικό κατάστημα¹¹⁷ και γ) η καταστροφή και λεηλασία ελληνικών και ιταλικών τάφων¹¹⁸ συνδέεται με γνωστό Μουσείο.¹¹⁹ Η άμεση σύνδεση μεταξύ των ελίτ της αγοράς τέχνης και του οργανωμένου εγκλήματος μπορεί να προκαλεί έκπληξη, καθώς Μουσεία, οίκοι δημοπρασιών και συλλέκτες έργων τέχνης ανήκουν στην εγκληματικότητα λευκού κολάρου, όμως οι συνέργειες με τα επονομαζόμενα εγκληματικά δίκτυα επιβεβαιώνονται μέσω αστυνομικών επιχειρήσεων και κρατικών αξιώσεων επαναπατρισμού των αντικειμένων.

3.2.2 Τα εγκληματικά δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος και το ξέπλυμα χρήματος

Ο Morselli (2009:9-12) προσεγγίζει τον τρόπο λειτουργίας των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος όχι υπό το πρίσμα μιας οργάνωσης με συγκεκριμένη ιεραρχική δομή, αλλά ως ένα

¹¹⁶ [Sotheby's Caught in Dispute Over Prized Cambodian Statue - The New York Times \(nytimes.com\)](https://www.nytimes.com/2012/01/05/arts/design/sothebys-caught-in-dispute-over-prized-cambodian-statuette.html)

¹¹⁷ [Iraq Reclaims 17,000 Looted Artifacts, Its Biggest-Ever Repatriation - The New York Times \(nytimes.com\)](https://www.nytimes.com/2015/05/15/world/middleeast/iraq-reclaims-17000-looted-artifacts-its-biggest-ever-repatriation.html)

¹¹⁸ [Greek Officials Demand the Return of Getty Antiquities - Los Angeles Times \(latimes.com\)](https://www.latimes.com/entertainment/arts/story/2017-03-23/greek-officials-demand-the-return-of-getty-antiquities)

¹¹⁹ Yates, D. (2021)

ευρύτερο εγκληματικό δίκτυο που διαρθρώνεται βάσει ενός πυρήνα με παρακλάδια μικρότερες εγκληματικές ομάδες. Τα παρακλάδια αυτά οδηγούν στη δημιουργία των εγκληματικών δικτύων και συγκροτούνται σε ένα ευρύτερο σύστημα κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Με απαραίτητα συστατικά στοιχεία την άκρα μυστικότητα και εμπιστοσύνη ανάμεσα τους, οδηγούμαστε σε μια σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στα εγκληματικά δίκτυα¹²⁰. Στον τρόπο δράσης αυτού του εγκληματικού δικτύου δεν υφίσταται απουσία τυπικής οργάνωσης καθότι συνδέεται με τον βασικό πυρήνα της εγκληματικής ομάδας, ο οποίος και καθοδηγεί τον τρόπο δράσης όλων των υπολοίπων ομάδων. Βασικό ρόλο έχουν οι επονομαζόμενοι “κεντρικοί παίχτες”, οι οποίοι (βάσει του ηγετικού τους ρόλου) καθορίζουν τις αρμοδιότητες των υπολοίπων. Έπονται οι “περιφερειακοί παίχτες”, οι οποίοι ακολουθούν εντολές και διατηρούν τον ρόλο τους εντός του ευρύτερου εγκληματικού δικτύου. Τέλος, οι επονομαζόμενοι “μεσίτες”, οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να ελέγξουν την βαρύτητα των πληροφοριών που μεταφέρονται και να συντονίσουν τα υπόλοιπα μέλη του εγκληματικού δικτύου¹²¹. Οι βασικότερες μορφές εμφάνισης του οργανωμένου εγκλήματος έχουν προσαρμοστεί -εκσυγχρονιστεί στα νεωτερικά δεδομένα, κάτι το οποίο δυσχεραίνει ως ένα βαθμό ακόμη και τον εντοπισμό τους. Είναι τόσες οι υπό-ομάδες που ενεργοποιούνται στα πλαίσια δράσης τους, κάτι το οποίο δυσχεραίνει τον εντοπισμό τους εν τω συνόλω. Το *modus operandi* των εγκληματικών ομάδων, δηλαδή, ο τρόπος δράσης και λειτουργίας τους¹²², δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα, καθώς η ίδια η εγκληματική οργάνωση αποτελεί ένα μέρος του ευρύτερου επιχειρησιακού πλάνου του οργανωμένου εγκλήματος¹²³. Σημειωτέων δε πως, οι πρακτικές παράκαμψης της νομιμότητας που επιστρατεύονται, θίγουν το ζήτημα των θυμάτων του οργανωμένου εγκλήματος σε συνδυασμό με τον τρόπο οργάνωσης της εγκληματικής “φαμίλιας”, με απώτερο στόχο-σκοπό την διατήρηση των επιχειρησιακών πλάνων¹²⁴.

¹²⁰ Morselli, C.(2009), σελ 9-12

¹²¹ Κατά τον Morselli, η ύπαρξη τέτοιων εγκληματικών δικτύων δεν προϋποθέτει συγκεκριμένο προγραμματισμό, καθώς πρόκειται για μικρότερες εγκληματικές ομάδες, οι οποίες συνεργάζονται σε ένα ευρύτερο παγκόσμιο οικονομικό-επιχειρηματικό πλέγμα, πρόκειται δηλαδή για εγκληματικούς κύκλους που τέμνονται έως ότου ενωθούν, υπό τη σκέπη ενός μεγαλύτερου και ευρύτερου εγκληματικού δικτύου. ο.π. σελ. 15-22

¹²² Σύμφωνα με τη Ριζάβα, η πειθαρχία, η ανανέωση του δυναμικού (η κοινωνική δεξαμενή για την στρατολόγηση), η παράκαμψη των κατασταλτικών μηχανισμών, η μεγιστοποίηση των κερδών, αποτελούν παράγοντες που καθορίζουν τον τρόπο δράσης των εγκληματικών οργανώσεων

¹²³ Ριζάβα, Φ.(2012), σελ. 154

¹²⁴ ο.π σελ. 155-163

Το ξέπλυμα "βρώμικου" χρήματος αποτελεί συστατικό στοιχείο του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Μέσα από μια διαδικασία διεθνοποίησης των αντεγκληματικών πολιτικών, λόγω του ότι υπήρξε έξαρση των δράσεων των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος, οδηγηθήκαμε στην ποινικοποίηση του¹²⁵. Παράλληλα, προβλέφθηκε κίνδυνος προβαδίσματος του ξεπλύματος στη συσσώρευση κεφαλαίου μέσω διύλισης στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και διασαφηνίστηκε μια επιτακτική ανάγκη να συντηρηθεί το ανταγωνιστικό προβάδισμα των τραπεζών¹²⁶. Στον πόλεμο απέναντι στο ξέπλυμα βρώμικου χρήματος αντιτάχθηκε η Ομάδα Χρηματοοικονομικής Δράσης (FAFT)¹²⁷. Αποτελεί μια άτυπη ομάδα χωρίς νομική υπόσταση, η οποία δεν δεσμεύεται από τη διεθνή νομοθεσία και στοχεύει στην προστασία της ακεραιότητας του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η FAFT προχώρησε στη σύσταση των 40 Συστάσεων, οι οποίες και αποτελούν <<Διεθνή Πρότυπα Καταπολέμησης Ξεπλύματος Χρήματος και Χρηματοδότησης της Τρομοκρατίας και της Διασποράς Όπλων Μαζικής Καταστροφής>>¹²⁸. Οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν από το φαινόμενο του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος συσπείρωσαν τα κράτη προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο εντός κοινών αντεγκληματικών πολιτικών. Κατά καιρούς, πλείστες Οδηγίες και αντίστοιχες συστάσεις έχουν ενσωματωθεί στα νομοθετικά κείμενα των κρατών στοχεύοντας στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Ο εκσυγχρονισμός των τεχνολογικών μέσων και η άμεση προσαρμογή των εγκληματικών δράσεων στα σύγχρονα δεδομένα, δυσχεραίνει την αποτελεσματικότητα αντιμετώπισης του φαινομένου και δημιουργεί μονίμως την ανάγκη θέσπισης, εκ νέου, νομοθετικών αλλαγών.

Το φαινόμενο του Οργανωμένου εγκλήματος εργαλειοποιείται ως ένα βαθμό με τη συνεχή αναγωγή του σε εξωτερικής μορφής απειλής, μέσω του μοντέλου "διακυβέρνηση χρησιμοποιώντας το έγκλημα", παρουσιάζοντας το σαν τον "βολικό εχθρό". Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται με την παρατεταμένη εγγυητική στάση του πολιτικού και οικονομικού συστήματος, με την αναδίπλωση του κοινωνικού κράτους, με την υιοθέτηση πολιτικών που διευκολύνουν τον ιδιωτικό επεκτατισμό¹²⁹. Στον αντίποδα, το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος εγκληματοποιείται, κάτι το οποίο μας οδηγεί σε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στα δύο φαινόμενα,

¹²⁵ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2019), σελ. 7-12

¹²⁶ Albanese, J. (1982) σελ. 228

¹²⁷ ο.π. Βασιλαντωνοπούλου, Β. , σελ. 7-15

¹²⁸ ο.π.

¹²⁹ ο.π.

που αν και συνδέονται σε πολλά επίπεδα, η διαφοροποίηση που αναφέραμε προκύπτει ως αποτέλεσμα πολιτικών αποφάσεων με στόχο την απελευθέρωση της παγκόσμιας αγοράς¹³⁰. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Albanese (1982:228) ¹³¹<< [...]...η νομοθεσία που προέρχεται από μια ιδεολογία, ως αντικρουόμενη στα γεγονότα, μπορεί να αναμένεται να επιληφθεί ιδεολογικών ζητημάτων παρά ζητημάτων που αφορούν στα γεγονότα...>>.

Επίλογος

Η παράνομη διακίνηση έργων πολιτιστικής κληρονομιάς, και συγκεκριμένα έργων τέχνης, έχει απασχολήσει έντονα τη διεθνή κοινότητα, κάτι το οποίο εντοπίζεται στην πληθώρα Οδηγιών και Συστάσεων διεθνών φορέων και οργανισμών που έχουν συσταθεί προς την αντιμετώπιση του φαινομένου, έχοντας ως σημείο αναφοράς το Α' και Β' Πρωτόκολλο της Χάγης του 1954. Το παράδειγμα της Συμβάσεως της Χάγης ακολούθησαν και άλλες συμβάσεις, όπως η Σύμβαση της UNESCO και η Σύμβαση UNIDROIT, ενώ μέχρι σήμερα γίνονται προσπάθειες ενσωμάτωσης κοινών νομοθετικών ρυθμίσεων στα δικανικά συστήματα των κρατών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί τα μέγιστα το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών και να προβλεφθούν τεχνικές και μέσα πρόληψης.

Βασική παράμετρος του φαινομένου αποτελεί η διαδικασία εγκληματοποίησης και η απόδοση της εγκληματικής ταυτότητας στην διακίνηση όχι μόνο αρχαιολογικών αντικειμένων, αλλά και έργων τέχνης εν γένει. Σαφώς το φαινόμενο της λανθρασκαφής και της παράνομης διακίνησης αρχαιολογικού χαρακτήρα αντικειμένων, θίγει πολύπλευρα τον πολιτισμό των κρατών και την παγκόσμια κληρονομιά, όμως η εξαγωγή και παράνομη διακίνηση έργων τέχνης δεν στερείται ηθικής και πολιτιστικής βαρύτητας. Η Donna Yates (2021), στο ακαδημαϊκό άρθρο "Investigating Antiquities Trafficking"¹³², αναφέρεται στο γεγονός πως η

¹³⁰ ο.π.

¹³¹ ο.π. Albanese, J., σελ. 228

¹³² Yates, D. (Author). (2021). *Investigating Antiquities Trafficking*. Web publication/site, Global Investigative Journalism. Ανακτήθηκε από : <https://gijn.org/2021/09/20/investigating-antiquities-trafficking/> [τελευταία πρόσβαση: 13/06/2022]

κλοπή έργων τέχνης, σε αντίθεση με το λαθρεμπόριο αρχαιοτήτων, αποτελεί σπανιότερο φαινόμενο καθόσον ενέχει μεγαλύτερο βαθμό επικινδυνότητας. Στην εμπορία αρχαιοτήτων, οι εγκληματικές πράξεις προστατεύονται από τον ανώνυμο και χωρίς έγγραφα χαρακτήρα των «κλεμμένων αγαθών» που έχουν περάσει χιλιάδες χρόνια στο έδαφος σε αρχαιολογικούς χώρους. Αντιθέτως, οι κλοπές από μουσεία, γκαλερί και ιδιωτικές συλλογές σπάνια αποτελούν στόχο των εμπλεκομένων στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αντικειμένων. Σε σχεδόν κάθε μεγάλη δημοσιοποίηση κλοπής π.χ. πίνακα, η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική, λόγω του ευκαιριακού χαρακτήρα της πράξης, με τους κλέφτες να συνειδητοποιούν γρήγορα ότι δεν υπάρχει αγορά για καλά τεκμηριωμένη κλεμμένη τέχνη. Πολλά κλεμμένα έργα τέχνης καταλήγουν πεταμένα στα σκουπίδια, καίγονται και καταστρέφονται, ή ακόμη και επιστρέφονται ανώνυμα στο μουσείο από το οποίο κλάπηκαν.¹³³ Αυτού του είδους η διαφοροποίηση εντοπίζεται και νομοθετικά, καθώς δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην προστασία πολιτιστικών αγαθών αρχαιολογικού χαρακτήρα στις Διεθνείς Συστάσεις και Οδηγίες που αναφέραμε στο κεφάλαιο 1.4, σε σχέση με την προστασία έργων τέχνης. Βέβαια, η διακίνηση έργων τέχνης λαμβάνει χώρα παράλληλα με τη διακίνηση αρχαιοτήτων, οπότε κατά μία έννοια υφίσταται μιας μορφής πρόβλεψη προστασίας από τα διεθνή νομοθετικά κείμενα.

Ορισμένες κλοπές έργων τέχνης έχουν συνδεθεί με οργανωμένες εγκληματικές ομάδες. Η παράνομη διακίνηση αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς συγκαταλέγεται, μαζί με το εμπόριο ναρκωτικών και την εμπορία ανθρωπίνων οργάνων, στις πιο διαδεδομένες μορφές δράσης του διεθνικού και οργανωμένου εγκλήματος, όπως αναφέραμε και στον Πρόλογο. Τα μεγάλη οικονομικά οφέλη που αποκομίζουν όσοι εμπλέκονται στην διακίνηση, προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των εγκληματικών αυτών ομάδων, με αποτέλεσμα την ενεργό πλέον ενασχόληση τους με τη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών. Εγκληματικές ομάδες που ανήκουν στο λεγόμενο οργανωμένο έγκλημα, δραστηριοποιούνται όλο και πιο ενεργά στο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών, τόσο δια της νόμιμου οδού, όσο και δια της παράνομης διακίνησης στα πλαίσια της “γκρίζας αγοράς”, κατά την οποία σταδιακά “ξεπλένονται” έργα τέχνης έως ότου διοχετευτούν στη νόμιμη αγορά και δημοπρατηθούν υπό τη σκέπη πασίγνωστων Οίκων¹³⁴. Το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης, ή αλλιώς εμπορία πολιτιστικών αγαθών, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον καθότι αποτελεί σημαντική πηγή νομιμοποίησης εσόδων από

¹³³ Yates, D. (Author). (2021). *Investigating Antiquities Trafficking*. Ο.π.

¹³⁴ Mackenzie, S. & Yates, D. (2017), σελ. 73-78

παράνομες δραστηριότητες κάνοντας χρήση τόσο των παροχών των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων-συστημάτων¹³⁵, όσο και άλλων τεχνικών μέσων όπως το σύστημα Hawala¹³⁶. Η παράνομη εμπορική δραστηριότητα προκύπτει από το μέγεθος προσφοράς και ζήτησης, ενώ παράλληλα με την παράνομη αγορά αναπτύχθηκαν και παράνομες πρακτικές, στις οποίες και συγκαταλέγεται η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης ή αλλιώς λαθρεμπόριο. Το πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς προϋποθέτει τον εντοπισμό οικονομικών δραστηριοτήτων ιδιαίτερες παραγωγικών και κερδοφόρων, κάτι το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στα πλαίσια νόμιμων δραστηριοτήτων, αλλά και παράνομων, συντηρώντας μια συμβιωτική σχέση ανάμεσα τους¹³⁷. Η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης συγκαταλέγεται, κατά μία έννοια, στην εγκληματική δραστηριότητα των ισχυρών καθώς απαιτεί χρήση μεγάλων οικονομικών κεφαλαίων, προκειμένου να διακινηθεί κάποιο αντικείμενο πολιτιστικής κληρονομιάς χωρίς να είναι εφικτή η ιχνηλάτηση του. Ασχέτως των οικονομικών απωλειών που δημιουργούνται, σε παγκόσμια κλίμακα, οι εγκληματικές δραστηριότητες προερχόμενες από την τάξη των ισχυρών ή αλλιώς εγκληματιών « λευκού περιλαιμίου », θίγουν θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες, όπως η ιστορία, η ταυτότητα και η εθνική πολιτιστική κληρονομιά.

Εν κατακλείδι, η παράνομη διακίνηση έργων τέχνης αποτελεί φαινόμενο δράσης των οικονομικά ισχυρών (ομάδες οργανωμένου εγκλήματος-εγκληματικότητα των ισχυρών), ιδιαιτέρως λόγω της ύπαρξης ρευστών ορίων ανάμεσα στη νομιμότητα και στην παρανομία, καθόσον η παράνομη δραστηριότητα τελείται παράλληλα με τη νόμιμη, μιμούμενη τον τρόπο λειτουργίας της, εντός ενός ευρύτερου πλαισίου παγκοσμιοποίησης.

¹³⁵ McDowell, J. (2001), σελ. 6-8

¹³⁶ Μιχαλοπούλου, Ε. (2019).σελ. 339-341

¹³⁷ Chambliss, W. (2004), σελ.241

Βιβλιογραφικές αναφορές

Νομολογία-Εκθέσεις

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο 2014, «*Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της της 15ης Μαΐου 2014 , σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012 (αναδιατύπωση)*», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τ. L 159, της 28-5-2014.

N. 4355/2015 (ΦΕΚ 178/Α/18-12-2015) «*Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαΐου 2014 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους και άλλες διατάξεις*».

N. 3348/2005 (ΦΕΚ 144/Α'/23.6.2005) « *Κύρωση της Σύμβασης Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά* ».

N.1141/1981 (ΦΕΚ 6/Α'/8.1.1981) « *Περί κυρώσεως της εις Χάγην την 14ην Μαΐου 1954 υπογραφείσης Συμβάσεως περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως μετά του Κανονισμού εκτελέσεως αυτής, του Πρωτοκόλλου και των υπ' αριθμόν I, II και III αποφάσεων της διασκέψεως* ».

N. 3317/2005 (ΦΕΚ 45/Α'/23.2.2005) « *Κύρωση του Δεύτερου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης* ».

N. 1103/1980 (ΦΕΚ 297/Α/29- 12-1980) «*Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 17ην Νοεμβρίου 1970 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως αφορώσης εις τα ληπτέα μέτρα δια την απαγόρευσιν και παραμπόδισιν της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών*».

Προεδρικό Διάταγμα 133/1998 «Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους-μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 1993, όπως αυτή τροποποιήθηκε με την οδηγία 96/100/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Φεβρουαρίου 1997», ΦΕΚ 106/Α/19-5-1998.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Βασιλαντωνοπούλου, Β.(2019). Η αντεγκληματική πολιτική για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος ως λανθάνουσα οικονομική διακυβέρνηση. Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. & Παπαχαραλάμπους, (Επιμ.) *Εγκλήματα των ισχυρών: Οικονομικό, οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά.* (σσ. 255-278) Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). « Λευκά κολλάρα » και Οικονομικό έγκλημα. Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική. Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας.

Βέργου, Μ. (2016). Η προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών: Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Ελληνικό Δίκαιο. *Νομικό Βήμα*, 64, σσ. 1058-1083

Βρέλλης, Σ. (2016) Η οικονομική κρίση και το έγκλημα της λανθρασκαφής, στο: Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη* (σσ.1010-1028) Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Βρέλλης, Σ.(2008). Η Σύμβαση του Unidroit της 24.6.1995 για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξασθέντα πολιτιστικά αγαθά. Στο: Σ. Μπουτοπούλου, Μ. Μούλιου, Σ. Καλλιώδη & Β. Σακελλιιάδης (Επιμ.) *Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών από την παράνομη διακίνηση και η διεκδίκησή τους* (σσ.93-97), Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.

Βιδάλη, Σ. (2019). Όψεις της ανάκρισης επί υποθέσεων εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος . Στο: Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.) *Εγκλήματα των Ισχυρών: Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα* (σσ. 307-332). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα Όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2014). *Αντεγκληματική πολιτική: Από τη μικροεγκληματικότητα έως το οργανωμένο έγκλημα.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. & Κουλούρης, Ν. (2012). *Αποκλίνουσα Συμπεριφορά και Ποινικό Φαινόμενο.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δασκαλάκης, Η., (1985), *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης.* Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Κωνσταντόπουλος, Β. (2020). *Το ξέπλυμα χρήματος* (Διδακτορική Διατριβή). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Ανακτήθηκε από : <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/48487#page/116/mode/2up> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Λάζος, Γ. (2007). *Κριτική Εγκληματολογία.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Λαμπροπούλου, Ε. (2016) Κρίση, Έγκλημα και Σύστημα Ποινικής Καταστολής. Παράνομες Αγορές και Οικονομική Κρίση. Στο: Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη* (σσ. 1029-1068). Αθήνα: Σάκκουλας.

Μιχαλοπούλου, Ε. (2019). Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσης του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης . Στο: Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρη & Χ. Παπαχαραλάμπους, *Εγκλήματα των Ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και Οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 333-360). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Παπαχαραλάμπους, Χ. (2019). Η εγκληματικότητα των Ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου .Στο : Σ. Βιδάλη , Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.). *Εγκλήματα των Ισχυρών: Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα* (σσ. 139-156). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Ριζάβα Φ. (2012). *Οργανωμένο έγκλημα θεωρητική προσέγγιση κατ' άρθρον ερμηνεία νομολογιακή προσέγγιση.* Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη.

Σταμούλη, Ε. (2016) . Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές. στο: Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη* (σσ. 1194-1230) Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Σταμούλη, Ε. (2015). Πολιτικές ασφάλειας στην Ελλάδα σε σχέση με το οργανωμένο έγκλημα και την τρομοκρατία και οι συνέπειές τους στην αντεγκληματική πολιτική . (Διδακτορική Διατριβή). Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ). Ανακτήθηκε από : <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36625> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Σπινέλλη, Κ.(1985). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Κομοτηνή:Σάκουλα

Φαρσεδάκης, Ι. (1996).*Στοιχεία Εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Χουλιάρης, Α. (2019) . Εγκληματικότητα των ισχυρών. Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική. Στο : Σ. Βιδάλη , Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.). *Εγκλήματα των Ισχυρών: Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα* (σσ. 63-86). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Albanese, J.S.(1982) *What Lockheed and La Cosa Nostra Have in Common: The Effect of Ideology on Criminal Justice Policy*.

Bowman, B.A. (2008). “*Transnational Crimes Against Culture: Looting at Archaeological Sites and the ‘Grey’ Market in Antiquities*”. *Journal of Contemporary Criminal Justice* , 24(3), pp. 225-42.

Barak G. (2015). *The crimes of the Powerful and the globalization of crime*. *Revista Brasileira de Direito* 11/2. Ανακτήθηκε από :

https://www.researchgate.net/publication/288323456_The_Crimes_of_the_Powerful_and_the_Globalization_of_Crime [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Becker ,S.H. (2000), *Οι περιθωριοποιημένοι. Μελέτες στην κοινωνιολογία της παρέκκλισης*,
(μτφρ. Κουτζόγλου Α., Μπουρλιάσκος Ι. Γ. Β.), Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Brodie, N., Renfrew, C. (2005). “*Looting and the World’s Archaeological Heritage: The
Inadequate Response*”, *Ann. Rev. Anthropol.* 34.

Cressey, D., (2009). *The Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized
Crime in America*

Chambliss, W. (2008) 2η έκδοση, *On the take. From petty Crooks to presidents*.
Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.

Chambliss, W. (2004). *On the symbiosis between criminal law and criminal behavior*,
Criminology, 42: 241-251. ON THE SYMBIOSIS BETWEEN CRIMINAL LAW AND
CRIMINAL BEHAVIOR - CHAMBLISS - 2004 - *Criminology* - Wiley Online Library.

Chambliss, W. (1975). *Toward a political economy of crime. Theory and Society*.

Cohen , S. (1972) .*Folk Devils and Moral Panics. The creation of the Mods and Rockers*.
London & N.Y. : Routledge Classics.

Delepierre, S., Schneider, M. (2015). “Ratification and Implementation of
International Conventions to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property”. in: F.
Desmarais (ed.), *Countering Illicit Traffic in Cultural Goods: The Global Challenge of
Protecting the World’s Heritage*, Paris.

De Sanctis, F.M. (2013). *Money Laundering Through Art: A Criminal Justice
Perspective*.Springer.

Falciani, H. & Minguzzi, A. (2015). *Το χρηματοκιβώτιο των φοροφυγάδων*. Αθήνα:
Εκδόσεις Λιβάνης.

Ferri, P.G. (2008). “Uscita o esportazione illecite.Brevi cenni ale problematiche di
maggiore rilievo in tema di beni culturali”. in *Combating the Criminality Against the
European Archaeological Heritage*. (Bucharest: Lumina Lex Publishing House), pp. 44-

Freidrichs, D. (2007). White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World. In Pontell, N., Geiss, G., (eds) . *International Handbook of White Collar and Corporate Crime* (σσ. 163-177)

Hirschfeld, K. (2015). *Gangster States, Organised Crime, Kleptocracy and Political collapse*. Publisher: Palgrave Macmillan.

Kramer, R., Michalowski, R., Kauzlarich, D. (2002) *The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime* , *Crime & Delinquency* . 48(2):263-282

Ανακτήθηκε από : <https://www.researchgate.net/journal/Crime-Delinquency-0011-1287> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Lombroso (1867, 1984) *L' uomo delinquente*. Milano: Hoepli

McDowell, J. (2001). *The consequences of money laundering and financial crime, Economic Perspectives*, An Electronic Journal of the U.S. Department of State, Vol. 6 (No. 2).

Ανακτήθηκε από : <https://www.hsdl.org/?abstract&did=3549> > [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Yates D, Mackenzie S, Smith E.(2017). The cultural capitalists: Notes on the ongoing reconfiguration of trafficking culture in Asia. *Crime, Media, Culture*. 13(2),(σσ.245-254). Ανακτήθηκε από :

<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1741659017700947> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Mackenzie, S. and Yates, D. (2016). ‘What is Grey about the “Grey Market” in Antiquities’, in Beckert, J. and Dewey, M. (eds), *The Architecture of Illegal Markets: Towards an Economic Sociology of Illegality in the Economy* (σσ.70-86) . Oxford: Oxford University Press. Ανακτήθηκε από :

[Mackenzie-Yates-2017-Grey-Market-Antiquities.pdf \(traffickingculture.org\)](https://traffickingculture.org/Mackenzie-Yates-2017-Grey-Market-Antiquities.pdf) [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Mackenzie, S. (2011). “The Market as Criminal and Criminals in the Market: Reducing Opportunities for Organized Crime in the International Antiquities Market”. in *Crime in the Art and Antiquities World: Illegal Trafficking in Cultural Property*, (eds) S. Manacorda and D. Chappell, New York: Springer.

Merton, R. (1968) *Social Theory and Social Structure*. Hardcover.

Michalowski, R. (1997), Perspective and Paradigm: Structuring Criminological Thought. Στο: R. Meier (Επιμ.), *Theory in Criminology: Contemporary Views*. Beverly Hills: Sage, σσ 17-39

Morselli C. (2009). *The Criminal Network Perspective*. in Morselli C., *Inside Criminal Networks*, Springer.

Pearce F. (1976). *Crimes of the Powerful*. London:Pluto Press

Schneider, M.(2014). The UNIDROIT Convention and the protection of cultural property. in: S. Choulia-Kapeloni (ed.), *Proceedings of the Third International Conference of Experts on the Return of Cultural Property (Athens, Olympia, October 23– 26, 2013)*. Athens: Archaeological Receipts Fund, pp. 101-106.

Snider, L.(2000). *The Sociology of Corporate Crime: An Obituary: (Or: Whose Knowledge Claims have Legs?)*. *Theoretical Criminology*.

Sutherland, E., H. (1944). "Is "White collar Crime" Crime? *American Sociological Review*. *Annual Meeting Papers*, 10(2), 132-139. Ανακτήθηκε από :
https://www.researchgate.net/publication/228274284_The_Concept_of_White_Collar_Crime_in_Law_and_Legal_Theory [τελευταία πρόσβαση: 13/06/2022]

Yates, D. (Author). (2021). *Investigating Antiquities Trafficking*. Web publication/site, *Global Investigative Journalism*. Ανακτήθηκε από :
<https://gijn.org/2021/09/20/investigating-antiquities-trafficking/> [τελευταία πρόσβαση: 13/06/2022]

Διαδικτυακές Πηγές

Ετήσια Έκθεση Ελληνικής Αστυνομίας για << το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα έτους 2018>> (2019) Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας . Ανάκτηση από:
http://www.astynomia.gr/images/stories/2019/files19/2018-ekthesi_organomenou_egklimatos.pdf [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Διεθνής Οργανισμός Εγκληματολογικής Αστυνομίας (INTERPOL). Ανάκτηση από : <https://www.interpol.int/> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

ESSnet-CULTURE , European Statistical Sys-tem Network on Culture, FINAL REPORT(2012). Ανάκτηση από : culture/library/reports/ess-net-report_en.pdf [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

EUROSTAT. Culture statistics, European Commission, 2016 edition. Ανάκτηση από : <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7551543/KS-04-15-737-EN-N.pdf/648072f3-63c4-47d8-905a-6fdc742b8605> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

FATF (2015), Financing of the terrorist orga-nization Islamic State in Iraq and the Levant(ISIL). Ανάκτηση από : www.fatf-gafi.org [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

HIS 2016. Homeland Security Committee Majority Staff Report “*Cash to Chaos: Dismantling Isis’financial infrastructure*”. October 2016.

UNESCO 2016. “*The Globalization of CulturalTrade: A Shift in Consumption*”.

International flows of cultural goods and services 2004-2013. Ανάκτηση από : <http://uis.unesco.org/sites/default/> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη διατήρηση και την προαγωγή της πολιτιστικής πολυμορφίας: ο ρόλος των ευρωπαϊκών περιφερειών και των διεθνών οργανισμών όπως της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης(2002/2269(INI). Ανάκτηση από : https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:12a9af64-c1fb-458c-b903-0f4cd25cecd9.0003.02/DOC_104&format=PDF [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

FAFT “Joint G20 ACWG-FATF Experts Meeting on Corruption”. Ανάκτηση από: <http://www.fatf-gafi.org/publications/corruption/documents/g20-acwg-fatf-october-2016.html> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

“The movement of cultural property in 2016: regulation, international cooperation and professional diligence for the protection of cultural heritage”. Ανάκτηση από : <https://ukblueshield.org.uk/events/previous-events/the-movement-of-cultural-property-in-2016-regulation-international-cooperation-and-professional-diligence-for-the-protection-of-cultural-heritage/> [τελευταία πρόσβαση : 13/06/2022]

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

